

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта
012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

**«Технологія формування патріотичних почуттів
у дітей дошкільного віку»**

студентки **Шадури Віти Володимирівни**

Науковий керівник: Коваленко Євгенія Іванівна,
канд. пед. наук, професор

Рецензенти:

Матвієнко Світлана Іванівна,
канд. пед. наук, доцент.

Машовець Марина Анатоліївна
канд. пед. наук, доцент.

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

м. Ніжин - 2019

Шадура В. П. Технологія формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку / В. П. Шадура. – Кваліфікаційна робота. – Ніжин, 2019. – 109 с.

У кваліфікаційній роботі аналізується проблема патріотичного виховання дітей дошкільного віку, яка є однією із найбільш актуальних для дошкільної освіти. проаналізовано основні теоретичні підходи до патріотичного виховання дошкільників. Розкрито специфіку виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку. Обґрунтовано технологічний підхід до організації патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Задля проведення експериментального дослідження щодо виявлення рівнів патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку розроблено відповідні компоненти, критерії та показники. у процесі експериментальної роботи визначено чинники впливу на процес патріотичного виховання старших дошкільників засобами художнього краєзнавства у ЗДО. Розроблено та апробовано у практиці закладу дошкільної освіти технологію патріотичного виховання старших дошкільників (на матеріалі краєзнавства м. Ніжина).

Ключові слова: патріотичне виховання, патріотичні почуття, художнє краєзнавство, технологічний підхід, технологія, діти старшого дошкільного віку.

Shadura V. P. Technology of formation of Patriotic feelings in preschool children / V. P. Shadura. – Qualifying work. - Nizhyn, 2019. - 109 p.

The qualification work analyzes the problem of Patriotic education of preschool children, which is one of the most relevant for preschool education. the main theoretical approaches to Patriotic education of preschool children are analyzed. The specificity of education of Patriotic feelings in children of senior preschool age is revealed. The approach to the organization of Patriotic education of children of senior preschool age is reasonably developed. To conduct a pilot study to identify the levels of Patriotic education of older preschool children, appropriate components, criteria and indicators have been developed. in the process of experimental work, the factors of influence on the process of Patriotic education of older preschoolers by means of artistic local lore in ZDO are determined. Developed and tested in the practice of preschool education technology Patriotic education of older preschoolers (on the material of local history M. Nezhin).

Keywords: Patriotic education, Patriotic feelings, artistic local lore, technological approach, technology, children of senior preschool age.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1.ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	8
1.1. Основні теоретичні підходи до патріотичного виховання дошкільників.....	8
1.2. Специфіка виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.....	15
1.3. Технологічний підхід до організації патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку	19
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	25
Розділ 2.ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ (НА ОСНОВІ ДИТЯЧОГО ХУДОЖНЬОГО КРАЄЗНАВСТВА)	27
2.1. Критерії та показники патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку	27
2.2. Методика дослідження рівнів патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства . . .	30
2.3. Аналіз педагогічних чинників патріотичного виховання старших дошкільників засобами художнього краєзнавства	43
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	57
Розділ 3. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ(НА ОСНОВІ ДИТЯЧОГО ХУДОЖНЬОГО КРАЄЗНАВСТВА) .	58
3.1. Характеристика технології формування патріотичних почуттів у дітей	

	3
дошкільного віку на основі дитячого художнього краєзнавства . . .	58
3.2.Оцінка ефективності технології формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку засобами художнього краєзнавства.	73
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.	81
ВИСНОВКИ.	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.	88
ДОДАТКИ.	96

ВСТУП

Сучасна політична, соціально-економічна ситуація розвитку української держави, політичні події доби Майдану, військові події останніх років нагально окреслили необхідність посилення засад національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Дороговказом цьому слугує історія нашої держави, боротьба її кращих синів за незалежність. В українському суспільстві усе більше стверджується необхідність відходу від тоталітаристської ідеології минулого, більш глибокого вивчення своєї багатовікової історії та культури, формування у молодого покоління засад національного світобачення. Український патріотизм повинен мати не декларативний, а справжній, дієвий та рефлексивний характер, коли кожен українець повинен визначати своє місце в справі розбудові своєї, незалежної країни, не тільки словами, але й справами доводити свою громадянську позицію.

Процес виховання покоління українських патріотів слід розпочинати вже з періоду дошкільного дитинства, коли закладається система культурних цінностей; дитиною засвоюються традиції українського народу, його фольклорної скарбниці; дорослі сприяють вихованню в малюка шанобливого ставлення до рідної мови, формування культури міжетнічних та міжособистісних взаємин тощо. У змісті Базового компоненту дошкільної освіти в Україні, чітко зазначено про це, наголошено на необхідності й своєчасності найбільш раннього патріотичного виховання дітей, формування у них основ патріотизму, плекання патріотичних почуттів.

Основи патріотичного виховання дітей дошкільного віку відображено в низці законодавчо-нормативних документів періоду 2015/2016 рр.: Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016/2020 рр.) (затверджено Указом президента України від 13. 10. 2015 р. за № 641) Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (від 16. 06. 2015 р. № 641), Постанові МОН України «Заходи щодо реалізації Концепції

національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015 р.), інструктивно-методичних рекомендаціях МОН України «Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах» (2016 р.).

Теоретичні засади національно-патріотичного виховання закладено у дослідженнях українських вчених, істориків, педагогів, психологів М. Боришевського, Г. Ващенко, Д. Віконської, Д. Донцова, О. Кульчицького, Ю. Липи, В. Москальця, Г. Філіпчука, Д. Чижевського, М. Шлемкевича, В. Яніва, Я. Яреми та інших. В їхніх працях визначено концепцію, згідно якої серцевиною національного виховання є патріотичне виховання.

Дослідження проблеми патріотичного виховання дошкільників ґрунтуються на фундаментальних працях у галузі національної системи виховання (А. Алексюк, І. Бех, А. Богуш, О. Вишневський, К. Журба, О. Захаренко, П. Ігнатенко, В. Киричок, Ю. Руденко, О. Сухомлинська, М. Стельмахович, Т. Усатенко, К. Чорна та ін.).

Велику цінність у теоретичному обґрунтуванні нашого дослідження представили роботи, присвячені вивченню особливостей освоєння дітьми дошкільного віку навколишнього світу й ціннісного орієнтування в ньому. Разом з тим аналіз наукової літератури, програмно-методичних матеріалів і знайомство з практикою організації патріотичного виховання у ЗДО дозволили визначити що на сьогодні створено обмежену кількість наукових робіт, які б розкривали специфіку технологічного підходу до виховання патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку.

Актуальність проблеми патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, наявні суперечності між зміною концептуальних підходів до патріотичного виховання дітей дошкільного віку, можливість і необхідність залучення щодо цього ефективних засобів виховання зумовили вибір теми даного дослідження «**Технологія формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку**».

Мета дослідження: теоретично вивчити та експериментально

дослідити технологію патріотичного виховання дітей дошкільного старшого віку.

Завдання дослідження:

1. Визначити основні теоретичні підходи до патріотичного виховання дітей дошкільного віку та розкрити сутність виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.
2. Теоретично обґрунтувати специфіку використання технологічного підходу до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.
3. Обґрунтувати сутність художнього краєзнавства як основи технології патріотичного виховання старших дошкільників.
4. Емпірично вивчити стан сформованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.
5. Розробити та апробувати в практиці закладу дошкільної освіти технологічний проект з виховання патріотичних почуттів у старших дошкільників та надати аналіз отриманих результатів.

Об'єкт дослідження: патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: особливості застосування технологічного підходу у патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку .

Гіпотеза дослідження полягала в припущенні, що процес виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку на основі технологічного підходу набуде більшої ефективності за дотримання наступних умов:

- 1) використання у роботі з дошкільниками форм прямого та опосередкованого художнього краєзнавства;
- 2) опори на потенціал музейного середовища як технології художнього краєзнавства;
- 3) впровадження психолого-педагогічного проекту «Моє рідне місто»;
- 4) формування у дітей старшого дошкільного віку шанобливого ставлення до минулого свого краю як підґрунтя патріотичного

виховання дітей старшого дошкільного віку, набутого у процесі художнього краєзнавства.

Завдання дослідження вирішувались за допомогою **методів**:

Теоретичних: аналіз педагогічної, психологічної, філософської літератури, сучасної педагогічної періодики з дошкільного виховання, синтез, конкретизація наукової інформації, порівняння, класифікація.

Емпіричних: індивідуальна та колективна бесіди з дітьми, цілеспрямоване спостереження за емоційними проявами дітей під час роботи з елементами художньої культури рідного краю; метод «мистецької палітри», вивчення продуктів творчої діяльності дітей; вивчення методичної документації; аналіз матеріального забезпечення міні-музею ЗДО; бесіда з вихователями; анкетування вихователів; спостереження за діяльністю вихователя; інтерв'ю з методистом.

Методи математичної статистики.

Наукова новизна та теоретичне значення роботи:

- 1) теоретично обґрунтовано проблему виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку відповідно до його оновлених підходів;
- 2) розкрито специфіку технологічного підходу щодо використання методу проектів у патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку на засадах художнього краєзнавства,
- 3) розроблено критерії та показники патріотичної вихованості старших дошкільників з урахуванням технологічних основ дитячого художнього краєзнавства;
- 4) обґрунтовано теоретично та перевірено в процесі дослідно-експериментальної роботи проектну технологію (психолого-педагогічний проект типу П-3 «Моє рідне місто») з патріотичного виховання дітей дошкільного старшого віку.

Практичне значення дослідження визначається розробкою проектно-технології типу П-3 з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного

віку засобами художнього краєзнавства; в упорядкуванні форм, методів і прийомів патріотичного виховання старших дошкільників засобами художнього краєзнавства. Діагностичні та методичні матеріали, розроблені для виконання наукової роботи, можуть бути використаними у процесі фахової підготовки вихователів ЗДО в умовах вищого навчального закладу різних рівнів акредитації, а також щодо здійснення наукових робіт студентів спеціальності «Дошкільна освіта».

Впровадження результатів дослідження здійснювалося через:

1. Участь у Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», м. Ніжин, 20-21 листопада 2018 р.

2. Друк статті: «Патріотичне виховання дітей дошкільного віку як пріоритетний напрямок сучасної національної дошкільної освіти» // Вісник студентського наукового товариства Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. – 2018. – Вип. 20. – С. 256-260.

Структура дослідження: магістерська робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів із підрозділами, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 111 сторінок, з них – 87 сторінок основного тексту. Список використаних джерел охоплює 6 сторінок – 85 позицій. Робота містить 8 таблиць та 9 додатків

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Основні теоретичні підходи до патріотичного виховання дошкільників

Патріотичне виховання є одним із найбільш важливих напрямів досліджень в сучасній педагогіці. З поняттям «*патріотичне виховання*» тісно пов'язано низку інших понять, які становлять своєрідний логічний ряд і дозволяють найбільш повно розкрити сутність самого процесу патріотичного виховання.

Основним щодо цього, є поняття «*патріотизм*», яке визначається, перш за все, як духовно-моральна якість особистості. Наукові основи поняття «патріотизм» розглядалися в працях багатьох дослідників у галузі соціології, філософії, психології та педагогіки. Це такі науковці, як Н. Анісімов, В. Афанасьєв, І. Бех, Г. Біленька, Г. Бугайцева, В. Вугрич, Є. Голибард, П. Ігнатенко, Ф. Константинов, Л. Кошуга, В. Лебединський, О. Леонтєв, Л. Міщенко, О. Павелко, Р. Петронговський, А. Русецький, В. Сластьонін, М. Терентій, К. Чорна та ін.

Відомі українські вчені І. Бех [3-5] та К. Чорна [83], автори багатьох праць стосовно патріотичного виховання, розглядають патріотизм як беззаперечну любов до своєї Вітчизни та свого народу; бажання утвердження держави в європейському та світовому просторі; готовність служити батьківщині, сприяти її розквіту, обороняти її тощо.

Основу патріотизму становить система знань, переконань, відповідних почуттів, які людина, відповідним чином засвоївши, може надалі визначати в ставленні до своєї родини, краю, Вітчизни. В основі патріотизму є також ставлення людей до історії та культури свого народу, традицій своєї родини,

окремих фактів з минулого свого роду, якими пишаються близькі люди. Патріотизм характеризується не тільки відповідними патріотичною свідомістю, патріотичними переконаннями, патріотичною життєвою позицією.

Виховання у людини патріотизму ґрунтується на відповідних патріотичних почуттях. І. Бех, характеризуючи сутність патріотизму, визначає його дві особливості – безумовність та високо смислове почуття – цінність. І означені особливості, на думку вченого, можливі до формування й у дітей старшого дошкільного віку. При цьому базовою основою слугують зовнішні орієнтири особистості, тобто – її життєві уподобання, стремління, намагання [4, с. 4].

Вчений так характеризує компонентний склад почуття патріотизму:

- любов до свого народу, відданість своїй країні;
- суспільна спрямованість цінностей, а також розвиненість моральних якостей, наявність почуття власної гідності, що створює підоснову національної самосвідомості [4, с. 5].

Дослідниця Т. Анікіна розглядає поняття «патріотизм» як потребу та спроможність особистості до взаємодії із соціально-культурним досвідом певної народності або національної спільноти. При цьому слід визначати своєрідність та значущість означеного феномену культури для загальнолюдської культури, що надає можливість людині аналізувати роль культури для себе та себе в контексті культури, історії та сьогодення свого народу [1, с. 4].

Слід зазначити, що більшість науковців, які розглядали сутність поняття «патріотичне виховання» вказували на його філософське підґрунтя, яким є національна свідомість народу, яку можна визначити як його ментальність. Таких поглядів дотримуються науковці І. Бех, Д. Прасол, В. Сухомлинський, Ф. Ефендієв,

Однак, враховуючи історико-часову специфіку та її вплив на значення окремих слів у мові, ми повинні констатувати, що в багатьох роботах

педагогів і громадських діячів (особливо – у 18 столітті, коли відбувається оформлення і розвиток вітчизняної педагогічної думки), слова «патріот» і «громадянин» слугували синонімами. Сміслові визначення слова «громадянин» було не просто іншим, воно було швидше невідповідним його сучасному розумінню. Громадянин – це не законслухняний громадянин, а діяльний, який виступає за справедливість і благо народу, країни, людина активна та прогресивна.

Громадянське виховання – це виховання, спрямоване на формування особистості, яка відповідально ставиться до власних громадянських обов'язків, глибоко усвідомлює, що від її дій залежить як власне життя, так і доля близьких людей, народу й держави в цілому. Громадянське виховання можливе лише у демократичному суспільстві. Всі тоталітарні суспільства передбачають обов'язкове схилення людини до «вірності ідеалам» певної політичної сили, ідеологічним постулатам, а відтак – маніпулювання свідомістю людини, починаючи з дитинства, за допомогою відповідного цим цілям виховання.

Видатний педагог і реформатор педагогічної науки, уродженець Чернігівщини, К. Ушинський, обґрунтовуючи принцип «народності» виховання, вказував педагогам на важливість урахувати в освітньому процесі національні особливості при виборі форм, методів і змісту педагогічної діяльності. К. Ушинський вважав, що система виховання породжується історією народу, його матеріальною та духовною культурою[78, с. 94].

Багатий педагогічний матеріал віками накопичувався в народній культурі – її декоративно-ужитковому мистецтві, народних ремеслах, у фольклорних і класичних творах, у творах майстрів живопису, архітектури тощо. Можна зазначити, що саме ці елементи становлять єдине ціле – художню культуру рідного краю, яку люди пізнають через проведення відповідної художньо-краєзнавчої роботи.

Патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе,

що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується [1, с. 5]. Патріотичне виховання як введення підростаючого покоління в систему цінностей демократичного (громадянського) суспільства передбачає формування у нього основ громадянської культури.

Видатна українська громадська діячка С. Русова, надавала великого значення педагогові, який закладає у дітей громадянськість, духовність, патріотизм. Вона накреслила основні вимоги до українського національного закладу та відводила особливу роль громадянському вихованню дітей, яке будується з урахуванням національних рис народу. Патріотичне виховання за С. Русовою – це система високоефективних ідей, принципів, методів, доступних та емоційно наснажених засобів, приймів і форм роботи з дітьми. Принципи патріотичного виховання визначають вихідні положення, згідно з якими організовується навчально-виховний процес [69].

Значний внесок у розгляд питань патріотичного виховання як духовно-морального розвитку особистості вніс В. Зіньківський, який стверджував, що моральна чистота дитячої душі є найважливішим і глибоким чинником її духовного розвитку. Дитину відрізняє щирість, простодушність, відкритість світу й людям. Саме в цьому закладена головна морально-виховна сила, у своєму розвитку малюк рухається від незнання світу до добра. Дитина стає на шлях етичного розвитку дуже рано, хоча повномірне етичне дозрівання в ній ще не може закінчитися у період дошкільного дитинства [81, с. 301].

У 1960-х роках питання патріотичного виховання через ознайомлення дітей з історією та культурою рідного краю піднімав український педагог-гуманіст В. Сухомлинський. Він наголошував на необхідності ознайомлення дітей насамперед з рідним краєм, з народними традиціями, героями, використання окремих подій історії, щоб прищепити їм гордість за свій народ. Таке пізнання, на думку В. Сухомлинського, варто здійснювати в безпосередніх формах пізнання навколишнього – екскурсіях, подорожах, дитячому туризмі та інших прийнятних формах краєзнавчої роботи [73, с. 328].

На думку академіка Д. Лихачова, патріотизм – це почуття любові до Батьківщини, яке в наш час, на жаль, втратило своє першоосновне значення. У його визначенні поняття «Батьківщина» включає в себе всі умови життя: територію, клімат, природу, організацію суспільного життя, особливості мови і побуту, а також духовне життя народу, творчі зусилля, досягнення, які надають особливу своєрідність культурі. Він вважав: для того, щоб стати справжнім сином або дочкою свого народу, необхідно відчувати його духовне життя і творчо затвердити себе в ньому. Ця думка, безперечно, відображає необхідність використання різних видів краєзнавства у роботі з дітьми [56, с. 65].

Національна свідомість – усвідомлення людиною себе об'єктом (представником) національного світу, своєї національної приналежності, оцінка себе як носія національних цінностей [12, с. 11].

Унаслідок аналізу філософської, гуманітарної та психолого-педагогічної літератури нами зроблено висновок про сутність патріотизму як моральної якості людини, що виявляється у її здатності ідентифікувати себе з рідним народом, у любові та відданості своїй батьківщині, потребі в постійному власному духовному й інтелектуальному зростанні заради величі й слави своєї вітчизни та готовності за будь-яких умов постати на захист національних інтересів свого народу та демократичних цінностей, практичними справами зміцнювати могутність і незалежність держави.

Означеного поняття дотримується, зокрема Т. Анікіна, визначення якої співзвучне проблемі, що досліджується нами, а саме: «патріотизм – це здатність і потреба особистості у відтворенні соціально-культурного досвіду даної спільноти (народності, національності) у системі розвитку загальнолюдської культури, на рівні особистісного утворення – це складна інтегративна моральна якість особи, яка містить емоційно-чуттєвий, інтелектуальний і діяльнісний компоненти. Через механізм власної діяльності людина оволодіває соціально-культурним досвідом. Виховання патріотизму є цілеспрямовано діючий педагогічний процес організації та стимулювання

активної діяльності особи по оволодінню соціально-культурним досвідом людей в системі розвитку загальнолюдської культури й цінностей» [1, с. 4].

Цієї ж думки дотримується Л. Кокуєва, говорячи про те, що існує кілька категорій поняття «патріотизм». У широкому соціально-культурному розумінні патріотизм трактується як активна причетність до її історії, культурі, її досягнень і проблем. Як сутнісних суб'єкта патріотизму виступає особистість, пріоритетно соціально-значущим завданням, якої є усвідомлення своєї історичної, культурної, національної та духовної приналежності до Батьківщини [46, с. 25].

Ставлячи проблему виховання патріотизму, ми приймаємо його визначення, запропоноване Л. Новіковою, О. Газманом, Є. Щурковою як «м'яко керованого педагогічного процесу щодо передачі та засвоєння духовно-культурних цінностей». У зв'язку з цим патріотизм розглядається нами як духовна загальнолюдська і національно-культурна цінність.

Сучасний український патріотизм слід визначати не лише за ознаками спілкування рідною мовою чи любові до певних культурних цінностей, а як мислення, що сформоване на повазі до країни та з любов'ю до малої батьківщини. Під таким кутом зору проблема національного виховання дітей досліджувалася такими сучасними українськими вченими А. Богущ, Н. Кирстою, Н. Лисенко, Н. Луцан, О. Макаренко, Л. Плетеницькою, Н. Рогальською та ін. (ними розглядалися окремі питання ознайомлення дітей в дошкільних навчальних закладах з українським народознавством); В. Зелюк, Г. Кловак, Е. Павленко, І. Таран (аналізувався аспект залучення дітей до української народної творчості).

Близьким до поняття «патріотизм» є поняття *«національно-патріотичне виховання»*. Воно розглядається як процес формування національної самосвідомості, усвідомлення власної гідності, традиційних цінностей культури. Національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядають у своїх працях багато сучасних педагогів, такі як

Ю. Бондаренко, О. Вишневський, Р. Захарченко, П. Ігнатенко, В. Каюков, В. Лаппо, О. Онищук, Н. Рогальська, Б. Ступарик, О. Ярмоленко та ін.

Згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затвердженої Наказом МОН України від 16.06.2015 р. №641, окреслено завдання з формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, любові до Батьківщини тощо. Для підвищення якості дошкільної освіти, педагогічним колективам ЗДО рекомендується спрямовувати свою діяльність на національно-патріотичне виховання у контексті розвитку духовного потенціалу особистості дитини дошкільного віку [51, с. 7].

Основними напрямками патріотичного виховання є: формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід; краєзнавство; ознайомлення з явищами суспільного життя; формування знань про історію держави, державні символи; ознайомлення з традиціями і культурою свого народу; формування знань про людство. Але, на жаль, в українському суспільстві спостерігається криза етнічної ідентичності особистості, внаслідок якої патріотичному вихованню приділяється недостатньо уваги, що й зумовлює пошук нових підходів до формування патріотичних цінностей особистості.

Задля того, щоб виховати патріотичні почуття в дошкільників існує багато різноманітних засобів. Серед них: навколишнє середовище, природа, ігри, предмети побуту, народні традиції і звичаї, образотворче мистецтво, сім'я, народні художні промисли та ремесла, українська народна педагогіка, художня література, усна народна творчість, технічні засоби навчання, образотворче мистецтво, народне декоративно-прикладне мистецтво, музика, праця, свята, які відзначаються в країні і в дитячому садку, фольклор, картина, міні-музей.

Питанню патріотичного виховання приділяли увагу багато педагогів, істориків, серед яких Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова, а також сучасні педагоги Л. Вовк, О. Вишневський, Ю. Руденко, М. Стельмахович та інші. Вчені запевняють, що патріотизм – це не тільки

почуття любові і гордості за свою країну, але і внутрішня потреба в діяльності на благо своєї держави.

Спираючись на дослідження Л. Кокуєвої, ми визначаємо особливості *патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку* як формування інтересу до історії своєї сім'ї, історії міста (села), до народної культури, природи рідного краю; почуття причетності до них; спільна емоційно-чуттєва діяльність дітей і дорослих; тісний контакт вихователів з батьками, працівниками музеїв, бібліотеками, створення евристичного середовища в дитячому саду та в родині тощо [46, с. 171].

Таким чином, нами було здійснено теоретичний аналіз проблеми виховання патріотизму, схарактеризовано опорні поняття дослідження; уточнено поняття «*патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку*».

1.2. Специфіка виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку

Виховання патріотичних почуттів є складним процесом, який ґрунтується на загальному розвитку особистості дитини, у тому числі – розвитку її самосвідомості, самооцінки, емоційно-почуттєвої сфери тощо.

Не можна не погодитися з думкою Л. Кокуєвої стосовно важливості засвоєння дитиною 6-7 років навколишнього світу, яке виражається у тому, що дитина не тільки пізнає його об'єкти та явища, але й ті цінності, які світ, суспільство мають в своїй основі. Пізнання дитиною світу розкриває для неї нові можливості не тільки його пізнавати, але й переживати, емоційно освоювати. У старшому дошкільному віці у дитини якісно змінюється емоції, позбавляючись від спонтанності та імпульсивності. Все більше виявляється у дитини здатність до співпереживання [46, с. 87].

Старший дошкільний вік: на фоні процесів, набутих у попередній

віковий період усе більшого значення мають прагнення дитини проявити самостійність, відстояти власну думку, прийняти самостійне рішення, зберегти власне обличчя в групі однолітків. Поява кола елементарних обов'язків; самостійного виконання вимог і доручень дорослого.

Діти 6-7 років за своїми психологічними характеристиками найбільш прийнятні для виховання засад патріотизму, оскільки вони емоційні, чуттєві, їх характеризує стійкість співпереживання. Проте, діти цього віку характеризуються достатньо високим рівнем наслідуваності. Це є однією із головних особливостей дитячої психіки, коли діти наслідують від дорослого дії, стиль та способи поведінки – як позитивні, та і негативні. Діти легко піддаються зовнішнім впливам, тому так важливо створити для них правильне середовище соціального впливу.

Психолог О. Кононко зазначає, що існують три чинники впливу на закладання патріотичних почуттів дитини, яке тісно пов'язане із її соціалізацією, взаємодію з оточуючими людьми:

1. *Міжособистісна взаємодія*, яка здатна створити найбільш індивідуалізовані ситуації впливу на дитину. У якості прикладу такої взаємодії можна назвати патріотично спрямовану позицію батьків дитини – які беруть участь в громадянсько-патріотичних акціях, заходах, волонтерство. Дуже цінним є те, що дорослі роз'яснюють дитині, якою має бути її відповідна поведінка в різних життєвих обставинах, ситуаціях вибору тощо. В основі такого спілкування лежить усвідомлення дитиною моральності своїх вчинків, що формує «обличчя справжньої людини», українця – носія кращих людських рис тощо.

2. *Соціально створюване середовище переконання*, яке є достатньо поширеним варіантом взаємодії дорослого з дитиною (наприклад, вихователь звертається до вихованців, прагнучи переконати їх у чомусь, погодитися з його твердженням, пропозицією виконати певну дію). У цьому разі дорослий впливає одночасно на багатьох дошкільників. Для прикладу, можна навести проведення у закладі дошкільної освіти спеціально організованих виховних

заходів, які впливають на соціально-моральний розвиток дитини, формування її патріотичної позиції тощо. При цьому, слід дотримуватися такої умови, що дорослий, який впливає на дитину, повинен володіти гарними навичками риторики, бути емоційним, володіти основами акторської майстерності тощо [48, с. 43].

3. *Засоби масової інформації* (аудіо-, відеозасоби, телебачення, друковані видання (журнали, газети, буклети, рекламна продукція тощо)) визначають опосередкований вплив на малюка, проте їхній вплив є практично щоденним. Для дитини такий вплив є достатньо привабливим та ефективним, коли в свідомості малюка закладаються образи певних цінностей, іноді – достатньо провокативних.

Щодо цього, не можна не вказати на те, що все більш реалістичним для сучасного суспільства постає негативний вплив, який йде від телебачення, Інтернету та інших медійних засобів, які набагато перевершили вплив сім'ї, школи та інших соціальних інститутів. Людині – молодій та дорослій – стало дуже складно відрізнити свої власні судження, думки, бажання, від тих, які їй нав'язуються ззовні. Одним із негативних моментів у вихованні дітей та молоді визначається відсутність ясності в життєвих орієнтирах, знецінення життєвих постулатів, моральності дій та вчинків.

Саме тому питання патріотичного виховання дітей є особливо актуальною. О. Кононко визначає період старшого дошкільного дитинства як час виникнення та становлення особистості, закладання її ціннісного фундаменту, формування первинних світоглядних уявлень

Старший дошкільний вік надає можливість сформувати ставлення особистості до соціуму, рідного краю, культури свого народу. Саме раннє дитинство, на думку О. Вишневського, є «колискою патріотизму». Виокремлюючи три етапи в розвитку національної самосвідомості (етнічний, територіальний та державницький), першим із них вчений називає етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення особистості – її етнізації, коли закладається «коріння патріотизму» [16, с. 8].

На думку багатьох науковців (І. Бех, Г. Беленька, А. Богущ, Н. Бондаренко, А. Гончаренко, Н. Гавриш, О. Денисенко, О. Кононко, К. Крутій, О. Кириченко, Н. Лисенко, В. Лаппо, М. Стельмахович, Т. Поніманська, Н. Рогальська та ін.), у віці 6-7 років відбувається становлення національного характеру, прищеплюється любов до рідного краю, національної культури, формується почуття поваги до інших народів, їх ментальності та культурної спадщини.

Результатом патріотичного виховання є сформованість патріотичних почуттів. Під *патріотичними почуттями* визначається прояв особистості до своєї Вітчизни[4, с. 4].

Почуття патріотизму відносяться до вищих духовно-моральних утворень, вони складаються зі ставлень до різних видів довкілля (природного, соціального), до себе, до інших людей. Складовими патріотичних почуттів є:

- любов до рідної природи;
- шанування рідної мови;
- почуття приналежності до свого народу та держави;
- гордість за героїчні подвиги минулого та сьогодення;
- повага до історії свого народу, його традицій, менталітету, вірувань тощо

Особливістю патріотичних почуттів дітей 6-7 років є те, що вони формуються на основі любові до батьків, сім'ї, рідного дому, на основі ставлення до своєї групи в дитячому садочку, природи рідного краю, свого міста або села тощо (А. Богущ, О. Денисюк, В. Степова, Н. Гавриш, А. Анцифірова, Л. Кокуєва, В. Лаппо, Ф. Левін-Щиріна, В. Нечаєва). Ці почуття відрізняються яскравістю, емоційністю. Поступово, у процесі більш комплексного та ґрунтовного ознайомлення дітей (як старших дошкільників, а надалі – як молодших школярів) з навколишнім світом, розширюються їхні уявлення про рідне місто, край, країну, її історію, природу, наповнюючись новим змістом, закладаючи основи почуття любові до Батьківщини.

Науковцями визначається різна структурність патріотичного виховання. Це пояснюється, у тому числі, психологічними та віковими особливостями дітей, засобами реалізації процесу патріотичного виховання дітей 6-7 років. Наприклад, К. Крутій та Н. Гавриш вбачають у процесі національно-патріотичного виховання дві складові, перша з яких утворює платформу для іншої:

- 1) *моральне виховання* як засвоєння дитиною загальнолюдських цінностей, моральних норм життя в суспільстві тощо;
- 2) *національне виховання*, яке має на меті формування почуття любові до батьківщини, ціннісного ставлення особистості до своєї землі, українського народу, його історії, культури, традицій [7, с. 3].

Т. Поніманська структуру національне почуття як комплекс емоцій, які фіксують суб'єктивне ставлення людей до своєї нації, її потреб, і норм життя, а також до інших народів, це вміння розуміти, вивчати, знати історію, звичаї, культуру рідного народу, бажання вчитися та працювати на благо рідної держави [16, с. 255].

Таким чином, специфіка виховання у дітей патріотичних почуттів пов'язана, перш за все, особливостями періоду дошкільного дитинства, розвитком емоційної сфери тощо.

1.3. Технологічний підхід до організації патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку

Реалізація будь-якого освітнього процесу зумовлює чітке визначення щодо добору принципів, методів, засобів. В останній час як в навчальній, так і у виховній роботі з дітьми все активніше використовується так званий технологічний підхід. Великий внесок у розробку поняття «педагогічна технологія», її сфер функціонування та відповідних рівнів було здійснено дослідниками технологічного освітнього підходу, зарубіжними – Р. Берне,

Б. Блумом, Дж. Брунером, Т. Сакомото, О. Річардсом та ін., вітчизняними – В. Беспалько, Є. Бондаревською, В. Гульчевською, А. Казаковою, М. Кларінім, Г. Ксендзовою, Б. Лихачовим, К. Селевко, Н. Талізінною та ін.

Технології особистісно орієнтованої, компетентісно визначеної та суб'єктно спрямованої освіти зумовлюють проектування педагогом стратегії організації освітнього процесу, визначення його мети та відповідних завдань. Також важливо з'ясувати та визначити у структурі освітнього процесу усі його педагогічні компоненти, а також ті методи та засоби, які є найбільш раціональними щодо їх добору.

За використання доцільного, продуманого технологічного підходу в освітньому процесі, педагог може запровадити новітні важелі впливу на традиційний процес навчання та виховання, віднайти ті резерви (особливо – ті, що раніше не визначали дієвості або були втраченими). Також важливо найбільш ефективно організувати навчальну діяльність з тим, щоб сприяти розвитку та саморозвитку дітей або учнівської молоді.

Аналіз наукової літератури дозволив з'ясувати, що *виховна технологія* визначається як система спеціальних педагогічних методів, методичних прийомів відповідно до визначеної мети виховання. Проблему використання технологій виховання особистості розглянуто в працях вчених І. Підласого, О. Пехоти, І. Дичківської, Н. Мойсеюк, М. Сметанського та ін.

Зокрема, Н. Мойсеюк розглядає виховну технологію як систему логічно підпорядкованих, форм, методів та засобів, а також обумовлену етапність їх запровадження в реальний педагогічний процес і спрямовану на розв'язання конкретного педагогічного завдання. При цьому, постановка завдання й визначає логіку використання технології, а його зміна може призвести й до зміни самої технології [62].

Відомий вчений С. Подназін визначає в своїх працях наступні принципи дії особистісно-орієнтованої технології:

- 1) налагодження особистісного спілкування, яке має розвивальний характер, що проявляється в безпосередніх контактах (як

міжособистісних, так і внутрішньо групових). Це передбачає уміння вихователя налагодити доцільне з вихованцем спілкування, з розумінням ставитися до його проблем, уникати недоречностей, авторитарного тону, погроз, команд тощо;

- 2) педагогічно спрямованого створення емоційно збагачених ситуацій виховання. Такі ситуації, як правило, пов'язані із певним конфліктом або проблемою, у якій дитина (завдяки створеним педагогом умовам), може постати перед проблемою морального вибору, вибирати кілька варіантів проявів поведінки тощо;
- 3) запровадження механізму регулярного аналізу вихованцем своїх та чужих вчинків та дій, що постає як результат процесу соціально-морального розвитку дитини, сформованості у неї життєвої позиції. Тут важливим є ступінь усвідомленості особистістю суспільно значущих норм поведінки та мотивів [67, с. 38].

І. Зязюн вказує на те, що у доборі педагогічної технології важливо ураховувати її змістову (формальну, матеріальну) та духовну складову [34, с. 10]. Вчений вказує, що кожна технологія утворюється у спрямованості не тільки на дитину (того, хто навчається), але й на самого педагога. І в наслідок цього вона є творчою, неповторною.

Дослідник Ф. Янушкевич виділив такі характеристики технології навчання, як-от: синтез результатів, які отримуються з багатьох наук або галузей знань; сучасність; науковість тощо.

Ґрунтовні дослідження у галузі теорії розробки педагогічних технологій було здійснено Г. Селевко [70], який вважає, що останні мають задовольняти певні методологічні потреби: ефективність, концептуальність, системність тощо. Зазначимо, що особистість справжнього громадянина-патріота формується більш ефективно, коли він в реальних вчинках, гідних справах виявляє любов до Вітчизни. Задля цього молоде покоління має брати участь в різноманітних заходах, які перевіряються практикою стосовно громадянських цінностей.

За роки незалежності української держави було кардинально оновлено зміст та технології патріотичного виховання стосовно дітей та молоді, формування у молодого покоління сталої громадянської позиції, патріотичної спрямованості особистості. У центр процесу патріотичного виховання було поставлено особистість дитини й саме вона визначається найвищою цінністю [49-51].

З дітьми дошкільного віку доцільно використовувати такі технології, як проектна технологія, ігрова технологія, технологія цілісного розвитку дитини, моделювання, технологія підтримки дитини тощо. Розглянемо більш детально потенціал такої технології, як проектна діяльність, яка нині широко використовується в практиці роботи закладів дошкільної освіти.

У роботі з дошкільниками переважно застосовуються два види проектної діяльності:

1. спеціально дібрана методика, що передбачає активне включення малят до різних форм пізнавальної, навчальної та виховної діяльності;
2. проектна діяльність педагога.

Методичні основи запровадження в роботу з дітьми дошкільного віку проектної технології розглядалися в працях М. Машовець, Ю. Буракової, М. Веракси, Н. Гавриш, Л. Горбуленко, Т. Піроженко, О. Євдокімової та інших дослідників. Своєрідною науково-методичною пропозицією щодо використання методу проектів у практиці закладу дошкільної освіти стала наукова праця Т. Піроженко «Психолого-педагогічне проектування взаємодії дорослого і дитини».

Метод проектів визначається як технологія, яка сприяє набуттю дітьми (або учнями) знань, уявлень, що поєднуються із реаліями навколишнього світу (природного, предметного), життєвою практикою людини. Проект сприяє формуванню певної системи життєво важливих умінь та навичок відповідно до віку дітей. Механізмом дії такого навчання або виховання слугує саме правильно організований, проблемно-орієнтований метод проектів.

Проектна технологія передбачає добір вихователем сукупності пошукових, творчих, дослідницьких методів та відповідних методичних прийомів та засобів навчання. О. Каплуновська, аналізуючи інноваційний потенціал педагогічного проектування, вказує на її діяльнісну сторону, необхідність задіявання щодо цього різних видів людської діяльності – організаційної, пошуково-дослідної, розумової, художньо-естетичної, організаційної тощо [40, с. 15].

Н. Токаренко розглядає метод проектів як один із методів проблемного навчання дітей, форму перспективного планування та специфічну педагогічну технологію, за якою вихователь може втілити намічену роботу [76, с. 11]. У здійсненні проектної діяльності, на думку дослідниці, можна ефективно використовувати різноманітні форми та методи діяльності дітей, як-от:

Спостереження, рефлексію, експериментування, гру, ТВРЗ, моделювання [там само]. Використання з дітьми старшого дошкільного віку такої педагогічної технології має великий педагогічний потенціал – як освітній, так і виховний. Тому метод проектів можна з успіхом використовувати як в навчальній діяльності, так і в організації виховної роботи з дітьми, оскільки технологія проектної діяльності має перш за все великий розвивальний педагогічний потенціал.

Як зазначає Н. Токаренко, специфіка проектної діяльності дошкільників визначається її інтегративністю, що сприяє формуванню в дітей цілісного бачення картини світу.

Технологія проекту для дітей 6-7 років може бути різноманітною за тривалістю та об'ємом завдання. Проекти за тривалістю можуть бути:

- 1) короткотривалими, що реалізуються впродовж заняття або дня;
- 2) довготривалими (вони є більш розгорнутими в часі проведення, проте не мають перевищувати двох тижнів по своїй реалізації).

Також у практиці роботи з дітьми іноді використовуються більш довгострокові проекти, які спрямовані на з'ясування змін у природі, житті

рослин, будівництві тощо. Такі проекти можуть проводитися впродовж року, проте вони складаються із серії більш дрібних видів роботи (можливо – й більш коротких проектів). За результатами кожного з таких видів роботи підводять своєрідні підсумки – організовують свято або розвагу, тематичну виставку тощо.

Л. Братанова та О. Ніжнік вказують на те, що дієвість педагогічної технології буде забезпечена, якщо буде повноцінно розроблено основні компоненти проекту: зазначено проблему, над якою будуть працювати учасники; розкрито мету та завдання його реалізації; запропоновано очікувані результати; детально обґрунтовано етапи, впродовж яких проект буде відбуватися [13, с. 25].

Як правило, означений вид роботи реалізується у чотирьох-шести взаємопов'язаних етапів:

- 1) підготовчого;
- 2) мотиваційного;
- 3) практичного;
- 4) підсумкового [там само].

Таким чином, важливим засобом формування патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку визначається проектна діяльність – особливий вид педагогічних технологій, який дозволяє ознайомити дітей із широким інформаційним полем у цікавих, доступних для їхнього розуміння формах навчальної та виховної роботи. У галузі патріотичного виховання старших дошкільників проектно-технологічний підхід часто використовується щодо ознайомлення їх з історією та культурою рідного краю, що й сприяє вихованню у дітей патріотичних почуттів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У процесі теоретичного дослідження проблеми патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в цілому та специфіки виховання у них патріотичних почуттів нами було з'ясовано, що:

Патріотичне виховання дітей у ЗДО є на сьогодні однією із найважливіших ланок організації роботи. Патріотизм розглядається вченими як одне із найбільш глибоких громадянських почуттів, заґрунтованих на любові до свого народу, краю, країни, родини. В основі патріотизму лежать такі почуття, як-от: відданість своєму народові, самосвідомість щодо необхідності удосконалюватися як кращому представникові свого народу, альтруїзм, співчуття тощо.

З поняттям «патріотизм» пов'язані такі поняття, як «національне виховання» та «громадянське виховання». Національне виховання передбачає виховання дітей та молодого покоління на національній, українській основі, коли уся робота пронизана духом виховного українського ідеалу, устремління суспільства до розбудовування національних засад державництва з опорою на вікові традиції культури та освіти. Громадянське виховання спрямоване на виховання кожної людини як свідомого громадянина, який сумлінно відноситься до свої обов'язків перед державою та суспільством, вболіває за долю близьких людей та народу в цілому.

Формування у дітей дошкільного віку основ патріотизму пов'язане із розвитком у них патріотичних почуттів – важливого прояву ставлення людини до своєї батьківщини та рідного краю. Патріотичні почуття мають свою специфіку, вони належать до вищих духовно-моральних утворень, вони формуються з певних ставлень до довкілля, до себе, до інших людей.

Складовими патріотичних почуттів є: почуття приналежності до свого народу та держави; повага до історії свого народу, його традицій, менталітету, вірувань; гордість за героїчні подвиги минулого та сьогодення; шанування рідної мови; любов до рідної природи тощо.

Особливістю патріотичних почуттів дітей 6-7 років є те, що вони

формується на основі любові до батьків, сім'ї, рідного дому, на основі ставлення до своєї групи в дитячому садочку, природи рідного краю, свого міста або села тощо. Ці почуття відрізняються яскравістю, емоційністю. Поступово, у процесі більш комплексного та ґрунтовного ознайомлення дітей (як старших дошкільників, а надалі – як молодших школярів) з навколишнім світом, розширюються їхні уявлення про рідне місто, край, країну, її історію, природу, наповнюючись новим змістом, закладаючи основи почуття любові до Батьківщини.

Дієвим засобом формування у дитини 6-7 патріотичних почуттів є технологічний підхід, зокрема, проектна технологія, яка передбачає використання у роботі з дітьми ряду методів (творчих, пошукових, дослідницьких), відповідних методичних прийомів та засобів.

У практиці закладів дошкільної освіти нині широко використовується така технологія, як метод проектів. Вона сприяє набуттю дітьми знань, уявлень, що поєднуються із вивченням ними основ соціального, предметного та природного довкілля та опанування життєвою практикою людини. Проект сприяє формуванню певної системи життєво важливих умінь та навичок відповідно до віку дітей. може бути використаним у процесі патріотичного виховання дітей (особливо – стосовно дитячого краєзнавства).

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Критерії та показники сформованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку

Здійснений нами на теоретичному рівні аналіз наукових джерел (І. Бех, Н. Гавриш, Н. Каплуновська, В. Кузь, К. Чорна) надав змогу визначити основні компоненти структури патріотичних почуттів, критерії та показники їх визначення.

І. Бех зазначає, що патріотизм слід розглядати не як тільки як почуття, але й як значущу цінність у системі ціннісних орієнтирів суспільства та окремої людини, яка за своєю структурою є розумово-емоційним утворенням. При чому, розумова складова надає даному утворенню усвідомленості, а емоція – сенсу та суб'єктивної значущості [1, с. 3].

С. Матвієнко стосовно дітей старшого дошкільного віку виділяємо наступну структурність патріотизму, яка включає:

- інформаційно-змістовий,
- емоційний,
- мотиваційний,
- поведінково-діяльнісний компоненти.

Структурними компонентами є: когнітивний, мотиваційний та практичний, які визначаються відповідно за такими критеріями: інформаційно-змістовий, емоційно-ціннісний та діяльнісно-творчий.

Розглянемо детальніше кожний з визначених компонентів та схарактеризуємо особливості їх сформованості у випускників закладу дошкільної освіти (дод. А).

Таблиця 2.1

Критерії та показники патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку

Компоненти	критерії	Показники
<i>когнітивний</i>	інформаційно-змістовий	знання народних традицій, обрядів, звичаїв, різних видів та жанрів фольклору, його творів, пам'яток культури рідного краю, що становить зміст патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку
мотиваційний	емоційно-ціннісний	інтереси, бажання дітей включатися до форм патріотичного виховання, власне емоційно-ціннісне ставлення до зразків національної культури
<i>практичний</i>	діяльнісно-творчий	активність участі у заходах патріотичного спрямування; ініціативність у впровадженні фольклорних творів, участь в опануванні культури рідного краю; елементів декоративно-ужиткового мистецтва, народних ігор у самостійну і групову практичну й творчу діяльність

Розглянемо визначені нами структуру, критерії та показники більш детально та визначимо специфіку їх діагностування стосовно дітей старшого дошкільного віку.

Когнітивний компонент визначається інформаційно-змістовим критерієм, який дає змогу виявити сформованість у дітей знань та уявлень про свою країну, її культуру, фольклор, твори декоративно-ужиткового мистецтва тощо. Народознавчі основи виховання патріотичних почуттів, на думку І. Бега, визначають глибинні основи прилучення дитини до культури та історії свого народу. До найближчого світу людини належать рідна домівка, рідна природа, рідний край і всі ті здобутки, які впродовж віків надала культура народу [5, с. 3].

І. Кон увів у науковий обіг поняття «етнопатріотизм», розглядаючи

його у зв'язку із утвердженням у свідомості «конкретизованих, спрощених образів свого народу, як правило, наділених позитивними рисами» [47, с. 189]. Дитина-дошкільник ще не здатна ґрунтовно усвідомлювати інформацію стосовно життя людей у минулому, історії та культури свого народу. Проте, під впливом цілеспрямованої педагогічної роботи, спілкування з дорослими – рідними, батьками, педагогами, авторитетними для малюка людьми, – її знання про навколишнє значно розширюються й поглиблюються. У розробці методик діагностування знань та уявлень дітей 6-7 років стосовно культури та історії своєї Батьківщини та свого краю ми ураховували дані праць науковців І. Беха [4-5], А. Богущ [10], Н. Бондаренко [11], О. Вишневського [16], В. Лаппо [54] та ін.

Показниками інформаційно-змістового критерію виступали: розуміння поняття «патріот»; опанування загальними уявленнями про історичне минуле рідного краю; знання народних традицій, обрядів, звичаїв, пам'яток культури свого міста; види народного декоративно-ужиткового мистецтва рідного краю; обізнаність із творчою спадщиною видатних діячів культури, чії імена пов'язані із містом або селом, в якому зростають діти.

Дослідження цього критерію відбувалося через добір наступних методів:

- 1) індивідуальної бесіди з дітьми старшої групи щодо розуміння ними поняття «*патріотизм*» (дод. Б);
- 2) колективної бесіди з дітьми старшого дошкільного віку, щодо з'ясування їхнього ставлення до малої батьківщини (дод. В).

Мотиваційний компонент визначається емоційно-ціннісним критерієм і виявляє інтереси, бажання дітей до включення у різні форми патріотичної роботи, наявність ціннісного ставлення до елементів регіональної та національної культури.

Вибір емоційно-ціннісного критерію ми пов'язали з дослідженнями Л. Виготського про емоції. Вони розглядалися Л. Виготським як внутрішній психологічний механізм зв'язку мислення з чуттєво-предметною діяльністю

суб'єкта, який не тільки пасивно споглядає дійсність, а й ставиться до неї упереджено, активно змінює її відповідно зі своїми потребами і інтересами. Також вибір цього критерію пов'язаний з філософською ідеєю І. Ільїна про основи виховання патріотизму, що виражаються у поглибленні та укорінненні в житті дитини національного етичного характеру, – це означає навчити дитину жити, привести в рух її моральні сили.

Показниками емоційно-ціннісного критерію було визначено: ціннісно-патріотичне ставлення до рідного краю; інтереси, бажання дітей опановувати художні цінності краю, у тому числі – засобами художнього краєзнавства; інтерес до візуальних та аудіо носіїв з тематики м. Ніжина; усвідомлене прагнення популяризувати культурну самобутність свого краю.

Дослідження цього критерію проводилося у проведенні цілеспрямоване спостереження за емоційними проявами дітей під час проведення заходів художнього краєзнавства (дод. Г).

Практичний компонент визначається діяльнісно-творчим критерієм патріотичної вихованості дітей 6-7 років і виявляється у сформованості особистісного художньо-краєзнавчого досвіду, в умінні опанування мистецькою спадщиною рідного краю. Дитина своє ставлення до оточуючої дійсності проживає у добрих справах і вчинках, при цьому відчуває свій внесок, свою значимість і причетність до життя свого народу, тим самим реалізуючи свою потребу в самоактуалізації. Одержані знання й позитивне ставлення реалізуються на практиці. Відтак здатність відобразити культурну самобутність рідного краю у продуктах діяльності зумовлює виокремлення діяльнісного компоненту. При визначенні цього компоненту спиралась на дослідження психолога О. Венгера про те, що у старшому дошкільному віці найбільш активізована зображальна, мовленнєва й ігрова діяльність.

Показниками діяльнісного критерію виступали: особистісний художньо-краєзнавчий досвід; уміння щодо опанування мистецькою спадщиною рідного краю; вміння залучати елементи етнокультури в

зображальну та мовленнєву діяльність; прояви творчої ініціативи, у тому числі – стосовно патріотизму.

З тим, щоб перевірити сформованість практичного компонента за діяльнісно-творчим критерієм за відповідними показниками, використовувалися наступні методики:

- 1) аналіз продуктів дитячої творчості (малюнків, поробок) щодо з'ясування використання елементів культури рідного краю в творчих роботах дітей (дод. Д);
- 2) спостереження за діяльністю вихователя щодо використання ним методів і форм роботи з патріотичного виховання засобами дитячого краєзнавства (дод. Е).

Таким чином, у даному підрозділі нами було теоретично обґрунтовано структуру, критерії та показники патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку з урахуванням технологічних особливостей дитячого художнього краєзнавства, які слугують основою подальшого експериментального дослідження з обраної нами проблеми.

2.4. Методика дослідження рівнів патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку (на засадах художнього краєзнавства)

Перед констатувальним етапом експерименту було поставлено завдання отримання вихідних даних для подальшої розробки методики формування експерименту, а також створення експериментальної моделі патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства. Ми враховували ту закономірність, що основи патріотизму формується під впливом різних чинників, у тому числі у цілеспрямованому виховному процесі, який, в свою чергу, містить в основі педагогічний потенціал такого виду краєзнавства, як художнє.

Розроблена нами методика експерименту передбачала два напрями дослідження: з вихователями та дітьми. Обраний підхід до досліджуваної проблеми вимагав більш конкретної постановки завдань:

Такий напрям експерименту, як робота з дітьми, охоплював завдання:

- 1) з'ясування знань і уявлень дітей про патріотизм, історичну та культурну своєрідність рідного краю (м. Ніжина);
- 2) з'ясування ставлення дітей до вивчення своєї малої батьківщини, інтересу до її історико-культурної спадщини та сьогодення, спрямованості на патріотизм;
- 3) визначення рівня патріотичної вихованості у старших дошкільників засобами художнього краєзнавства.

Отже, на пошуковому етапі для конкретизації орієнтирів подальшого педагогічного дослідження, ми вважали за необхідне насамперед з'ясувати педагогічні чинники, що впливають на процес використання основ художнього краєзнавства з метою патріотичного виховання старших дошкільників у дошкільному навчальному закладі.

При проведенні констатувального етапу експерименту використані такі методи:

- 1) *індивідуальна* бесіда з дітьми старшої групи з метою визначення рівня їх обізнаності з художньою культурою рідного краю;
- 2) цілеспрямоване *спостереження* за емоційними проявами дітей під час проведення заходів художнього краєзнавства;
- 3) *колективна бесіда* з дітьми старшого дошкільного віку, щодо з'ясування їхнього ставлення до малої батьківщини;
- 4) *вивчення продуктів* праці старших дошкільників щодо з'ясування визначення елементів культури рідного в творчих роботах дітей.

Розроблені нами якісні характеристики патріотичної вихованості старших дошкільників слугують основою для проведення дослідницько-експериментальної роботи у напрямку роботи з дітьми. У попередньому підрозділі нами було визначено діагностичні методики, які ми обрали задля

проведення такої роботи.

У дослідженні брали участь 32 дітей старшої групи ЗДО №16 м. Ніжина. Крім того, до експерименту було залучено 18 вихователів цього дитячого садка.

Розглянемо отримані нами результати відповідно до критеріїв їх визначення та за відповідними методиками.

Інформаційно-змістовий критерій, у межах якого ми з'ясовували сформованість у дітей знань про елементи культури й історії рідного міста, передбачав проведення індивідуальної та колективної бесід з дітьми.

Індивідуальна бесіда була спрямована на визначення рівня усвідомлення старшими дошкільниками поняття «патріотизм». Бесіда складалася з 8 питань, зміст яких дозволив виявити обізнаність дітей в даній сфері. При відповіді на питання №1: «Що для тебе означає слово «Батьківщина», найчастіше (90% КГ) були запропоновані такі відповіді: «це вся країна», «це Ніжин», «рідний край», «місце, де живе моя сім'я», «місце мого народження». У 10% ЕГ дітей відповідь на запитання викликала труднощі, діти плуталися в думках, не могли сформулювати змістовну та чітку відповідь.

При відповіді на питання №2: «Від якого слова походить слово «Батьківщина»» 100% (ЕГ та КГ) дітей зазначили, що воно походить від слова «батько» або «батьки». Це свідчить про те, що діти ознайомлені з основами понять про рідну землю, діти розуміють, що Батьківщина неодмінно пов'язана з їхніми батьками, пращурами а отже, і з родом взагалі. Проте, відповідь на це питання не може бути підставою робити висновки про знання дітей. Варто проінтерпретувати інші відповіді.

Питання: «Чи любиш ти свою країну?» було отримано 100% схвальну відповідь, всі діти відчують себе громадянами своєї країни і визнають цю приналежність. У дітей сформовано домірне до віку почуття приналежності до своєї країни, національності. Діти визнають те, що Україна – їхня рідна країна, а вони є маленькими жителями своєї Батьківщини.

Позитивні відповіді дітей на питання стосовно майбутнього свого міста

свідчили скоріше про їхню формальність. Постановка додаткових питань про те, як зробити наше місто красивим не надала конкретизації. Діти говорили узагальнено «прибирати сміття», «садити квіти». Таких відповідей було надано близько 10%. Решта дітей не захотіли підтримувати бесіду.

Цікаві відповіді дані дітьми на запитання: «Хто такий патріот». Ми почули найбільш типові відповіді: «це той, хто за країну воює» (90% ЕГ, 95% КГ), «це той, хто носить блакитно-жовті стрічки» (85% ЕГ, 75% КГ), «це той, в кого є вишиванка», «це той, хто живе в Україні», «це той, хто любить жити в себе дома», «це той, хто розмовляє українською мовою». Такі відповіді говорять про те, що діти мають уявлення і знання про патріотизм, але ці уявлення мають більш поверхневий та матеріальний характер, аніж духовний.

При відповіді на запитання: «Чи можеш ти назвати себе патріотом» всі діти ЕГ та КГ надали ствердну відповідь. Але на наступне запитання про те, в чому це виявляється, більшість дітей ЕГ не змогли дати змістовної відповіді. На нашу думку, це говорить про те, що діти спостерігають події сьогодення і вважають себе патріотами, бо зараз це є актуальним. Варто більш свідомо доносити до дітей інформацію про визначальну роль кожного громадянина у формуванні подальшої долі держави та рідного краю.

Отже, проведена нами індивідуальна бесіда з дітьми дає змогу зробити наступні висновки. Більшість дітей розуміють поняття слова «патріотизм», відчують себе патріотами своєї країни. Але патріотизм дітей набуває рис агресивності проти інших країн. Патріотизм зараз є скоріше вимушеним і нав'язаним дітям ЗМІ, означене моральне почуття дітей є дещо не усвідомленими. Тому, слід проводити патріотичне виховання більш ґрунтовно, наповнювати цей процес, перш за все, гуманістичним змістом через проведення різноманітних заходів, наповнюючи цікавим змістом, щоб почуття патріотизму жило у дітей у серцях.

Проаналізуємо одержані результати *колективної бесіди з дітьми старшого дошкільного віку* щодо з'ясування їхнього ставлення до Батьківщини. Проведена колективна бесіда дала нам наступні результати.

100% (ЕГ та КГ) дітей говорять про те, що люблять та шанують свою Батьківщину та свій рідний край. Також 100% (ЕГ та КГ) дітей можуть зазначити назву рідного міста. 90% контрольної групи називають повну адресу свого проживання.

Всі діти КГ та ЕГ високого рівня знань називають митців національної культури, таких, як: Т. Шевченко, Л. Українка та Л. Глібов; М. Приймаченко, Т. Яблонська, С. Шишко; з композиторів діти зазначають М. Лисенка, А. Філіпенка та Г. Верьовку. Лише окремі діти як ЕГ, так і КГ зазначили, що життя літераторів – письменника М. Гоголя та байкаря Л. Глібова пов'язане з роками перебування у м. Ніжині.

На запитання про те, які дітям відомі народні звичаї та традиції, 50% (ЕГ) дітей зазначають плетіння вінків та Івана Купала, святкування Різдва; 40% (КГ) називають колядування, щедрування та засівання; 40% (ЕГ) дітей вказують на вертеп; 50% (КГ) зазначають святкування Великодня; 10% (ЕГ та КГ) дітей затрудняються у відповідях. Відповіді вказують на те, що діти ознайомленні з народними звичаями та обрядами й мають уявлення про календарну обрядовість.

При відповідях на питання: «Чим відомий твій край» лише 35% дітей ЕГ та 40% респондентів КГ вказали на те, що в Ніжині навчався М. Гоголь та є університет названий в його честь; протікає річка Остер, яка впадає в річку Десну; ніжинський драматичний театр та мальовничі краєвиди, які дарує жителям природа міста. Проте знання дітей обох груп експерименту, визначені за допомогою бесіди, є недостатньо ґрунтовними з огляду на обізнаність з природою та визначними містами. Перш за все, це пояснюється недостатністю форм роботи з дітьми не лише патріотичного, але й краєзнавчого спрямування.

Лише 65% дітей ЕГ та 70% респондентів КГ засвідчили те, що їм подобається відвідувати історико-культурні установи, дізнаватися про те, як жили місцеві жителі в минулому. Діти обох груп експерименту не вбачають важливим вивчати сьогодення свого міста, оскільки «нині немає нічого

цікавого» (Данило К., ЕГ).

Нас занепокоїв той факт, що інформацію щодо життя сучасного Ніжина переважна більшість дітей отримує із стихійних джерел (переважно із побутових розмов дорослих вдома). Діти вказали на те, що на заняттях інформація, пов'язана з рідним містом, звучить рідко. Переважно такими формами роботи з дітьми є заняття з народознавства та виховні заходи, у тому числі – екскурсії та прогулянки.

З відповідей на наше уточнююче питання «Які відеоматеріали ви переглядали про рідне місто?» жодна дитина не змогла дати відповіді, що свідчить про обмеженість форм опосередкованого краєзнавства, які використовуються у даному ЗДО.

Самостійно набувають інформацію про рідний край 10% дітей ЕГ та 15% КГ. Серед причин такого стану речей можна вказати на наступні (табл. 2.2.)

Таблиця 2.2

Чинники, які впливають на мотивацію дітей до самостійного розширення знань про рідний край та їх відсоткове визначення стосовно груп експерименту

Чинник	Відсоткове визначення стосовно групи експерименту (%)	
	ЕГ	КГ
Небажання батьків допомагати дитині в самостійних історико-культурних краєзнавчих розвідках	80	70
Відсутність цікавих завдань, які ставляться перед дітьми для самостійних пошуків	65	60
Незрозумілість логіки самостійних дій в проектній краєзнавчій діяльності	90	85
Неспроможність вихователів зацікавити дітей краєзнавчою роботою	35	33
Відсутність інформаційних краєзнавчих джерел (енциклопедій, книг, відеоносіїв) вдома	80	85
Сприймання краєзнавчої роботи як фрагментарної, несистематичної	66	60

З аналізу даних таблиці можна говорити про те, що визначені нами

чинники суттєво впливають на процес залучення дітей до художнього краєзнавства, що в свою чергу, позначається й на формуванні в них громадянської позиції. Варто зазначити, що найбільш тривожним щодо цього визначається стан педагогічної роботи, коли

Діти старшої групи вказали у відповідях на останнє питання (стосовно їхніх уподобань щодо мандрівок містом), що їм дуже подобаються такі заходи. Проте, приблизно 10% із загального числа опитуваних (ЕГ та КГ) уточнили, що часто такі заходи не відбуваються за наступних причин: діти в групі масово хворіють, мало дітей ходить до садочка (влітку, взимку); багато з цікавих місць вже відвідали; негода заважає цікавій екскурсії тощо.

Отже, проведена колективна бесіда з дітьми старшого дошкільного віку щодо з'ясування ставлення дітей до художнього краєзнавства дозволяє говорити про те, що ця форма роботи не визначається в переліку основних. Діти сприймають її швидше у якості екскурсійної або оздоровчої роботи. Дитяче художнє краєзнавство не сповна реалізує свій патріотичний потенціал, оскільки діти не залучаються до регулярної, цілеспрямованої та цікавої роботи з вивчення рідного міста.

Проведені діагностичні методики з дітьми старшого дошкільного віку обох груп експерименту за інформаційно-змістовим критерієм засвідчили наступні результати (табл. 2.3):

Таблиця 2.3

Розподіл дітей за інформаційно-змістовим критерієм

Рівні	ЕГ		КГ	
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%
Високий	2	15	3	20
Середній	5	30	6	35
Низький	9	55	7	45

Перейдемо до висвітлення отриманих результатів запровадження діагностичних методик за *емоційно-ціннісним критерієм*. Ми

використовували такий метод, як цілеспрямоване *спостереження* за емоційними проявами дітей під час проведення заходів художнього краєзнавства.

Спостереження за емоційними проявами дітей під час проведення ряду художньо-краєзнавчих заходів ми проводили на основі здатності дитини до виявлення: інтересу до елементів художньої культури рідного краю; бажання дитини діяти з елементами культури художнього краєзнавства; мовленнєвого спілкування стосовно об'єктів художнього краєзнавства.

Спостереження проводилося як на занятті з народознавства (опосередковане краєзнавство), так і в наступних формах художнього краєзнавства:

- 1) відвідування краєзнавчого відділу місцевого музею;
- 2) відвідування міні-музею ЗДО;
- 3) піший похід до пам'ятника Миколі Гоголю (центральний сквер);
- 4) виховний захід (зустріч з вишивальницями м. Ніжина в приміщенні міського художнього музею).

Аналіз отриманих результатів проведених спостережень дозволив зробити наступні висновки. Спостереження за емоційними проявами дітей під час заняття з народознавства дає підстави говорити про те, що діти старшого дошкільного віку виявляють інтерес до елементів культури рідного краю. 90% дітей ЕГ та КГ уважно та з цікавістю слухають розповідь вихователя про рідний край, деякі діти КГ ставлять вихователю додаткові, уточнюючі питання по темі бесіди.

70% дітей старшого дошкільного віку проявляють бажання діяти з елементами культури рідного краю, прагнуть взяти запропоновані предмети до рук, приміряти та погратися з ними. Під час самостійної діяльності діти менш активно проявляють інтерес до елементів культури рідного краю. 40% дітей проявляють слабкий інтерес до артефактів народної культури.

Бажання діяти з елементами культури рідного краю теж не дуже високе. Діти бачать і мають можливість гратися з елементами культури рідного краю,

але не роблять цього. Під час заходів, проведених до Великодня, 60% дітей проявили захоплення до нового українського віночка, який приніс вихователь до групи.

Велике захоплення у дітей старшого дошкільного віку викликала зустріч з вишивальницею м. Ніжин. Діти були захоплені діями та розповідями вишивальниці, проявляти великий інтерес до виробів вишивальниці, виявляли бажання діяти з ними. Лише 20% дітей ЕГ були пасивні та не зацікавлені.

Застосування *методу* «Мистецька палітра» виявило, що дітям складно виявити своє ставлення до творів мистецтва з яскраво вираженим колоритом рідного краю. Приміром, діти відчували значні утруднення, відповідаючи на запитання: «Що ти уявляєш, коли слухаєш цю музику?». Відповіді були одноманітними («музики награвуть веселі мелодії»). Діти лише поверхнево відображали художні образи, втілені в музиці. Причину цього вбачаємо у відсутності естетичних вражень та уявлень дітей про самотні риси музичної спадщини рідного краю.

Наступним завданням (прослуховування п'єси І. Карабиця «Поліська полька» без повідомлення назви музичного твору) передбачали виявити емоційний відгук дітей на настрій музичного твору. Після прослуховування вони відзначали, що музика розповідає про якусь радісну подію або святкове дійство, проте пояснити свої припущення не змогли. Декілька дітей (15%) відповіли, «що музика весела, її виконують на весіллях». Це свідчить про здатність дітей старшого дошкільного віку до емоційного сприйняття музичних образів, що потребує подальшого розвитку.

Результати емоційного впливу краси мистецтва зображеної в художніх образах важко зафіксувати, адже не все можна охарактеризувати вербально. Тому спостереження за мімікою, жестами, рухами під час сприйняття музики, віршів, картини про природу довели, що самотність рідного краю не залишає байдужою жодну дитину.

Експериментальне дослідження виявило, що діти здебільшого

позитивними емоціями реагують на художні образи рідного краю в різних видах мистецтва. Проте за відсутності уявлень про колорит рідного краю, діти не завжди відчують його в художніх образах.

Таблиця 2.4

Розподіл дітей за емоційно-ціннісним критерієм

Рівні	ЕГ		КГ	
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%
Високий	1	5	2	10
Середній	5	30	5	30
Низький	10	65	9	60

Отже, зацікавленість дітей в розгляданні елементів культури рідного краю, на нашу думку, залежить від вміння зацікавити та залучити дітей до діяльності. Як показало спостереження, найнижчий інтерес діти проявляють під час самостійної діяльності. Коли дітей не зацікавлювати та не залучати до діяльності, то вони пасивніше ставляться до елементів культури рідного краю, лише інколи підходять та розглядають куточок народознавства.

Перейдемо до висвітлення отриманих нами результатів забезпечення *діяльнісно-творчого критерію* патріотичної вихованості старших дошкільників засобами художнього краєзнавства. Для цього використовувався метод аналізу *продуктів* дитячої творчості (малюнків, поробок) щодо з'ясування використання елементів культури рідного краю в творчих роботах дітей.

Дослідниця В. Лаппо вказує на те, що метод аналізу продуктів праці, а також метод розв'язання ситуативно-ігрових завдань варто застосовувати задля виявлення вмінь дітей популяризувати культурні цінності рідного краю й відтворювати різновиди мистецтва, в яких дітям найлегше транслювати етнокультурний потенціал рідного краю [54, с. 98].

Так, аналіз дитячих малюнків у буклетах засвідчив, що зазвичай діти вбачають самотність рідного краю в природному ландшафті. Їх сюжет – це переважно багатопредметні, пейзажні картини (90%). Простежуємо несуттєві

зображення основних культурних особливостей: одна чи кілька хаток – 15% малюнків, ліси рідного краю – 7% малюнків, одна чи кілька писанок із традиційним орнаментом Чернігівщини – 5% малюнків.

За одержаними даними доходимо висновку, що старшим дошкільникам складно визначати особливі риси культурного середовища. Приміром, у розмові про гостину мало хто з учасників експерименту (25%) згадав про страви. Розмірковуючи про пам'ятні сувеніри, 5% запропонували подарувати вишиту сорочку; 4% – писанки, 2% – вишитий рушник, 1% подарували б різьблену сопілку, решта 88% обрали для подарунку іграшки, які нічим не пов'язані з культурою рідного краю (лялька Барбі, конструктор «Лего», трансформери тощо)

Під час третього завдання – розкрити засобами мистецтва (які до вподоби дитині) колорит рідного краю 60% дітей віддали перевагу образотворчому мистецтву. Малюнки за змістом практично не відрізнялись від робіт за першим завданням діагностичного методу – «Гостювання». Відтворення образів рідного краю у віршованій і пісенній формі були поодинокими – 7% дітей співали фрагменти співанок. На жаль, 15% учасників експерименту не виконали запропоноване завдання й не продемонстрували комплексного застосування засобів мистецтва.

Таблиця 2.5

Розподіл дітей старшого дошкільного віку за діяльнісно-творчим критерієм патріотичної вихованості

Рівні	ЕГ		КГ	
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%
Високий	2	10	3	15
Середній	5	35	5	35
Низький	9	55	7	50

Отож результати запровадження додаткових методик експериментальної роботи доводять, що:

- діти старшого дошкільного віку здебільшого налаштовані на популяризацію культури рідного краю. Вони проявляють активність у різних видах діяльності. Проте їм не вистачає відповідних знань, вмінь і навичок.
- аналізом результатів творчих робіт дітей доведено, що популяризуючи матеріальні й духовні цінності рідного краю, вони надають перевагу тим видам мистецтва, в яких можуть виявляти власний творчий потенціал. Так, свої враження від спілкування з предметами культурного середовища діти відтворюють в образотворчій діяльності.

За результатами проведених на констатувальному рівні методик з вихованцями старшої групи ЗДО, розподілених на ЕГ та КГ, було виявлено рівні патріотичної вихованості засобами художнього краєзнавства. На основі комплексної оцінки було визначено три рівні – високий, середній, низький. Узагальнені дані вище зазначених рівнів подаємо в абл. 2.6:

Таблиця 2.6

Розподіл вихованців старшої групи за рівнями патріотичної вихованості засобами художнього краєзнавства (у %)

<i>Рівні</i>	<i>Структурні компоненти опанування дітьми дошкільного віку культури рідного краю</i>						<i>Усього</i>	
	<i>Когнітивний</i>		<i>Мотиваційний</i>		<i>Практичний</i>			
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
<i>Високий</i>	15	20	5	10	10	15	10	15
<i>Середній</i>	30	35	30	30	35	35	32	33
<i>Низький</i>	55	45	65	60	55	50	58	52

Високий рівень характеризується тим, що у дітей сформовані знання про культуру рідного краю, діти знають народні традиції, називають народні обряди, знають про народні звичаї, називають пам'ятки культури, володіють

знаннями про народний фольклор; у дітей присутні уявлення про спадщину відомих митців, діти знають види народного декоративно-ужиткового мистецтва рідного краю; діти мають інтерес до елементів культури рідного краю, у дітей спостерігаються бажання опанувати художні цінності рідного краю; у дітей наявний особистісний художньо-краєзнавчий досвід та уміння щодо опанування мистецькою спадщиною рідного краю. Таких дітей у ЗДО №16 було виявлено 10 % (ЕГ) та 15% (КГ).

Середній рівень характерний для дітей, у яких знання про культуру рідного краю не досить широкі, діти знають деякі народні традиції, обряди та звичаї, можуть назвати декілька пам'яток культури, володіють поверхневими знаннями про народний фольклор; діти можуть назвати декілька імен відомих митців; діти мають не виражений інтерес до елементів культури рідного краю; у дітей спостерігаються бажання опанувати художні цінності рідного краю, якщо вдасться зацікавити дітей; у дітей наявний деякий особистісний художньо-краєзнавчий досвід та уміння щодо опанування мистецькою спадщиною рідного краю. Таких дошкільників було виявлено 32 % (ЕГ) та 33% (КГ).

Низький рівень характеризується тим, що знання дітей про культуру рідного краю не достатні, діти не знають народних традицій, звичаїв та обрядів, можуть назвати лише 1-2 пам'ятки культури, знання про фольклор практично відсутні; діти цього рівня не мають інтересу до елементів культури рідного краю; у дітей відсутній особистісний художньо-краєзнавчий досвід, вони не мають вмінь щодо опанування мистецькою спадщиною рідного краю. Дітей цього рівня виявлено 58% (ЕГ) та 52% (КГ).

Результати констатувального експерименту засвідчили, що більша частина дітей старшого дошкільного віку перебували на задовільному і низькому рівнях сформованості знань про культуру рідного краю.

Отже, результати, отримані нами на констатувальному етапі експериментального дослідження, засвідчили те, що у практиці дошкільного навчального закладу не приділяється досить висока увага щодо патріотичного виховання засобами культури рідного краю дітей старшого

дошкільного віку. Проведені нами з дітьми старшого дошкільного віку (ЕГ та КГ) діагностичні методики дозволили визначити рівні сформованості у них знань про культуру рідного краю згідно з критеріями їх визначення. На основі комплексної оцінки було визначено та схарактеризовано три рівні сформованості знань дітей старшого дошкільного віку про культуру рідного краю (достатній, задовільний, низький).

2.3. Аналіз педагогічних чинників патріотичного виховання старших дошкільників засобами художнього краєзнавства

Перед констатувальним етапом експерименту було також поставлено завдання отримання вихідних даних для подальшої розробки методики формувального експерименту, а також створення експериментальної моделі патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства. Ми враховували ту закономірність, що основи патріотизму формується під впливом різних чинників, у тому числі у цілеспрямованому виховному процесі, який, в свою чергу, містить в основі педагогічний потенціал такого виду краєзнавства, як художнє.

Розроблена нами методика експерименту передбачала два напрями дослідження: з вихователями та дітьми. Обраний підхід до досліджуваної проблеми вимагав більш конкретної постановки завдань:

Такий напрям роботи, як із вихователями дошкільного навчального закладу – конкретизовано у розв'язанні таких завдань:

1) з'ясування уявлень вихователів про зміст категорії «патріотичне виховання» стосовно оновлених засад патріотично-виховної роботи, а також усвідомлення ними необхідності та специфіки організації даного процесу з дітьми старшого дошкільного віку;

2) аналіз форм і методів, що використовуються в умовах дошкільного навчального закладу задля вирішення означеної проблеми.

У цьому напрямі використані такі методи:

- 1) вивчення *методичної документації* дошкільного закладу щодо проведення форм художнього краєзнавства у навчально-виховному процесі садка;
- 2) *анкетування вихователів* з метою з'ясування їхньої професійної діяльності щодо реалізації засад патріотичного виховання у роботі з дітьми (дод. Є).
- 3) *спостереження за діяльністю вихователя* щодо використання ним методів і форм роботи з патріотичного виховання засобами художнього краєзнавства (дод. Е);
- 4) *інтерв'ю з завідувачем ЗДО* щодо з'ясування підходів до використання засад художнього краєзнавства в організації патріотичного виховання дітей (дод. Ж).
- 5) *аналіз матеріальної наповненості міні-музею* закладу щодо з'ясування особливостей добору та функціональності елементів художнього краєзнавства;
- б) *бесіда з вихователем* (дод. З);

Для отримання вихідних даних ми поставили такі завдання: з'ясувати, яке місце у роботі дошкільного закладу посідає робота з проведення заходів художнього краєзнавства з метою патріотичного виховання старших дошкільників; проаналізувати, якою мірою та яким чином у цій роботі використовується регіональна культурно-історична спадщина; визначити ступінь готовності педагогів дошкільних закладів до роботи у цьому напрямку.

Передовсім нами було здійснено вивчення *навчально-методичної документації*: щодо проведення форм художнього краєзнавства в його навчально-виховному процесі. При аналізі документації садочка нами було звернуто увагу на такі нормативні документи, як:

1. Орієнтовний план роботи закладу на навчальний рік.
2. Перспективний (річний) план роботи вихователів старшої групи з

включенням елементів культури рідного краю.

Аналізуючи зміст річного плану роботи, особливу увагу ми приділяли питанню різноманітності форм освітньої роботи, яка спрямована на достатнє використання матеріалу за регіональним принципом відбору; побудови освітнього процесу з урахуванням регіональної складової.

В орієнтовному плані роботи дошкільного навчального закладу велика увага приділяється різним аспектам навчальної та виховної роботи, що спрямовано на виконання завдань Базового компонента дошкільної освіти в Україні щодо формування у майбутнього першокласника необхідних освітніх компетенцій. Тематичне визначення змісту засвідчило, що велика увага щодо цього приділяється розвитку особистості дитини, перш за все – через формування в неї соціальної компетентності, яка відповідає зміні соціального статусу дитини як майбутнього школяра.

Великий пласт роботи присвячено й патріотичному вихованню, проте більшою мірою звертається увага на проведення спеціальних патріотичних заходів – зустріч із воїнами АТО, ветеранами Другої Світової війни тощо. На нашу думку, заходи проводяться достатньої безсистемно, регіональна складова (в її прямому та опосередкованому визначенні) не визначає ефективності. Форми прямого краєзнавства більшою мірою прив'язані до весняної календарної обрядовості або екскурсійних заходів літнього періоду оздоровлення дітей. Вони не мають системності й не визначають можливості закріпити знання та уявлення дітей, набуті попередньо у процесі екскурсій, прогулянок, міні-подорожей тощо.

Перспективний план, складений вихователем, передбачає визначення мети та теми занять різного змісту, а також форм організації виховної роботи та дитячого дозвілля. Нами з'ясовано, що в усіх видах занять тією чи іншою мірою передбачено включення елементів регіональної культури, елементарних уявлень про географічні та історичні особливості краю. В плані зазначаються також: тематика робіт із зображувальної діяльності (наприклад, заняття з малювання «Парки Ніжина», «Парк Шевченка взимку»;

ліплення – фігурки персонажів твору М. Гоголя «Ніч перед Різдом»), фольклорних творів різних жанрів тощо.

На нашу думку, перспективний план роботи вихователя не реалізує свого головного завдання – забезпечити системність, чіткість, послідовність в організації багатьох елементів роботи, які утворюють єдиний стрижень розвитку й виховання дитини. Безперечно, це стосується й свідомого пізнання нею самобутності свого краю, пізнання його історичних та культурних елементів як частини свого життя, життя своєї родини та свого народу.

Перейдемо до висвітлення результатів *анкетування вихователів*, до проведення якого було залучено 18 педагогів ЗДО №16. Анкета, розроблена нами, містила 13 запитань, розміщених у 3-х блоках. При проведенні анкетування нами було визначено, що середній вік педагогів складає 39 років; середній показник педагогічного стажу – 10 років. З цих даних ми можемо зробити висновок, що з дітьми у ЗДО працюють переважно вихователі середнього віку; їхній професійний стаж дозволяє ефективно й цілеспрямовано використовувати свій досвід, а також набуті знання стосовно патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку у власній практичній роботі.

Усі опитані вихователі визначили поняття «патріотичне виховання», як планомірну виховну діяльність, спрямовану на формування у вихованців почуття патріотизму; як виховання здатності любити та шанувати свій рідний край; як виховання любові до Батьківщини, відданості Вітчизні, народу.

При аналізі відповідей на питання анкети №2: «Що впливає на формування почуття патріотизму в дитини старшого дошкільного віку?» виявилось, що 50% педагогів зазначило, що більшою мірою впливає оточуюче середовище; 30% зазначають вплив виховання у сім'ї і лише 20% педагогів вважають пріоритетним вплив середовища ЗДО.

Відповіді на питання анкети №4: «Яку увагу Ви приділяєте формуванню патріотизму на заняттях?» засвідчують, що 80% педагогів визнало

недостатнє надання уваги патріотичному вихованню на заняттях; 20% вихователів стверджують, що приділяють достатньо уваги. Проте ніхто з вихователів не вказав на те, що приділяє велику увагу проблемі патріотичного виховання на заняттях.

Тривожна тенденція спостерігається при відповідях вихователів на питання анкети №5: «Яку увагу Ви приділяєте патріотичному вихованню у позанавчальній роботі?» Якщо на заняттях вихователі стверджують, що приділяють патріотичному вихованню хоч би 60% достатньої уваги, то у позанавчальній роботі вихователі 100% визнають недостатній рівень уваги до даної проблеми.

У відповіді на питання №6 стосовно добору вихователями ефективних форм та методів організації життєдіяльності, які найбільшою мірою сприяють формуванню патріотизму в старших дошкільників, слід вказати на те, що більшою мірою вони вбачають такими цілком традиційні, перевірені багаторічною практикою, як-от: екскурсії, відвідування міні-музеїв, картинних галерей та виставок робіт митців, а також зустрічі з майстрами народних промислів та заслуженими людьми міста. Нами з'ясовано, що вихователі не сповна розуміють й практично не використовують сучасні форми дитячого волонтерства, пошукової роботи, проведення спільних заходів з громадськими організаціями тощо.

При аналізі відповідей на питання анкети №7: «Чи сприяє культура рідного краю формуванню патріотизму у старшого дошкільника?» 100% вихователів дали позитивні відповіді. Це говорить про те, що вихователі надають великого значення використанню елементів культури рідного краю в патріотичному вихованні старших дошкільників. Така позиція вихователів дозволяє сподіватись, що діти змалечку будуть залучатись до процесу пізнання культури свого краю та до виховання почуття патріотизму.

При аналізі питання анкети №11: «Оцініть рівень сформованості патріотизму дітей Вашої групи?» з'ясувалося, що значна кількість педагогів (40% відповідей) визначають достатній рівень його сформованості; 60%

педагогів зазначають належний рівень означеної сформованості. Проте, викликає занепокоєння те, що ніхто з педагогів не визначив високий рівень сформованості патріотизму в своїй групі.

Відповіді вихователів на питання анкети №12: «Які заходи щодо формування патріотичних почуттів Ви проводили протягом останнього місяця?» надали роз'яснення, чому визначається не досить високий рівень сформованості у дітей патріотичних почуттів. 60% вихователів зазначають, що протягом останнього місяця не проводили заходів, які б були цілеспрямовані на формування патріотичних почуттів, проте вказують на те, що «на деяких заняттях простежувалися елементи патріотизму». 20% педагогів вказали, що проводили тематичні заходи: заняття на тему «Україна – єдина країна» та фізкультурне свято «Нащадки козацької слави». Решта – 20% вихователів вказали на виготовлення листівок і листів підтримки воїнам АТО.

Такі заходи є особливо важливими сьогодні, в умовах складної воєнної ситуації в Україні, коли мільйони молодих чоловіків залишають свою рідну домівку, свої сім'ї та йдуть захищати цілісність нашої держави та наші життя. Такими заходами вихователі залучають дітей до підтримки українських воїнів і дають малятам зрозуміти, що їхні та наші життя захищають справжні патріоти, ті, на кого слід рівнятись і вміти любити свій край так, як люблять його військові.

Відповіді на питання анкети №13: «Оцініть якість своєї роботи з формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку?» розподілились наступним чином. 50% вихователів визначають якість своєї роботи з формування патріотизму як належну; 40% вважають її достатньою і 10% визнають якість своєї роботи як недостатню. Така статистика є сприятливою для формування патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку, проте не є високою. *Отже*, проведене нами анкетування вихователів ЗДО засвідчило наступний результат: усі педагоги з розумінням відносяться до проблеми патріотичного виховання та зазначають важливість формування в дітей основ патріотизму, проте слабе методичне забезпечення,

нез'ясованість методик і технологій проведення роботи цього напрямку, негативно позначаються на стані практики дошкільного закладу з проблеми, що досліджується нами.

З тим, щоб уточнити дані стосовно того, наскільки використовуються педагогами можливості художнього краєзнавства, нами було проведено *бесіду з вихователями*. Вона надала змогу з'ясувати, які саме елементи художнього краєзнавства застосовують вихователі під час патріотичного виховання старших дошкільників і в яких формах організації життєдіяльності реалізується ця робота.

Аналіз відповідей вихователів на інші питання даного блоку дає підставу говорити про те, що навчально-виховний процес достатньо забезпечений атрибутикою, різноманітними засобами задля організації роботи з краєзнавства. В усіх групах, де працюють вихователі, функціонують народознавчі куточки. Завдяки жанровому різноманіттю, емоційній насиченості творів (літературних, мистецьких і фольклорних), елементів звичаєвої обрядовості достатньою мірою зберігається колорит регіональної культури. Результати вибору вихователями найбільш ефективних форм ознайомлення дошкільників з рідним краєм зазначено у табл. 2.7:

Таблиця 2.7.

Результати вибору вихователями найбільш ефективних форм організації життєдіяльності дошкільників щодо ознайомлення їх з рідним краєм

<i>Форма роботи</i>	<i>Кількість відданих голосів</i>
Заняття	8
Свята й розваги	8
Екскурсії до музеїв	4
Зустрічі з митцями рідного краю	2
Ігрова діяльність	6

Як свідчать результати таблиці, заняття, свята і розваги зарекомендували себе як найбільш ефективні форми роботи. Окремо слід сказати про використання наочних матеріалів у практичній роботі з дітьми. На думку вихователів, використання наочності саме з краєзнавства на сьогодні є достатньо великою проблемою.

Дитячий навчальний закладі не забезпечений добіркою фотоальбомів, картин, репродукцій, які б ілюстрували природу, пам'ятники рідного краю. У роботі вихователі користуються обмеженою кількістю наочних матеріалів про наш край. На заняттях вони часто замінюють їх добірками плакатної загальнодержавної тематики.

Так, 100% вихователів зазначають, що знання дітей старшого дошкільного віку про культуру рідного краю, що визначається одним із провідних завдань художнього краєзнавства, сприяють формуванню патріотичних почуттів. Пояснюють це тим, що процес виховання патріотичних почуттів йде за загальними принципами дидактики: від далекого до близького, від невідомого до знайомого, зрозумілого. У сучасній практиці роботи з дітьми спочатку їх вчать виявляти прихильність до батьків, домівки, рідного краю, елементів культури, а надалі на основі цих почуттів у дітей виховується почуття поваги та любові до своєї країни.

Патріотичне виховання включає не лише виховання любові до країни в цілому, а й, передовсім, формування інтересу до пізнання окремих елементів (перш за все, доступних для розуміння та засвоєння дітьми) культури та історії рідного краю.

У відповіді на питання №2 65% вихователів зазначили, що у проведенні краєзнавчої роботи вони взагалі не спираються на такі поняття, як безпосереднє та опосередковане краєзнавство, оскільки не повною мірою розуміють їх зміст. Проте, на думку 60% педагогів (із загальної кількості опитуваних), вони паритетно використовують обидві форми краєзнавчої роботи, хоча кількість заходів, яка проводиться, є достатньо обмеженою. Наприклад, з форм прямого краєзнавства найбільше використовуються

екскурсії, відвідання різних установ художньої діяльності та зустрічі з митцями, відвідування музейного середовища ЗДО. З форм опосередкованого краєзнавства найбільшою мірою вихователі добирають: перегляд наочних матеріалів, складання альбому, присвяченого певному елементу культури рідного краю, бесіди про традиції культури рідного міста тощо.

Всі вихователі зазначили, що спостерігають, що всім дітям подобається розглядати український народний одяг. Діти люблять приміряти його на собі та використовувати в сюжетно-рольових іграх, концертах, патріотичних святах, заняттях, а особливо на заняттях з народознавства. Також, діти виявляють інтерес до застосування вихователями елементів культури рідного краю. Високий інтерес дітей до українського одягу дозволяє зробити висновок, що діти цікавляться українською культурою, а найголовніше те, що вона їм подобається.

80% вихователів ускладнюють літературний матеріал про рідний край для дітей старшої групи у процесі проведення занять, спеціальних літературних хвилинок, діяльності у другу половину дня. При читанні та розповіданні народних творів про рідний край вихователі створюють різні ігрові ситуації, ставлять додаткові питання, пропонують дітям скласти свою розповідь, яка була б пов'язана з рідним краєм, елементами культури рідного краю. 20% вихователів вважають, що поданого ними матеріалу достатньо і не варто перевтомлювати дітей зайвими завданнями.

На питання №3 стовно проведення краєзнавчо-туристичних заходів вихідного дня, які сприяють ознайомленню дитини з рідним краєм, 85% педагогів відповіли, що вони дуже рідко використовують цю форму роботи через складність їх організації, практичну відсутність підтримки з боку батьків, брак часу. Також педагоги вказали на те, що вихідні дні, особливо за теплої пори року, зайняті в них сімейними справами й така картина спостерігається і в сім'ях вихованців.

Говорячи про дієвість музейного середовища ЗДО, яке зберігає артефакти культури рідного краю, усі педагоги визначили необхідність його

створення. Проте, лише 55% вихователів вказали на те, що використовують його в освітній роботі регулярно, 30% – фрагментарно, 15% – майже не використовують. На думку вихователів, змінність експонатів середовища відбувається нерегулярно, а надходження нових його елементів спонтанно й вкрай повільно.

Це свідчить, по-перше, про практичну незацікавленість вихователів організацією краєзнавчою роботою, її формальність, а, по-друге, про слабку матеріальну забезпеченість міні-музею. Зі слів педагогів нами з'ясовано, що експонати оновлюються переважно до початку вересня, переважно – виробами сувенірною виробництва, які віддають батьки з речей домашнього користування. Педагоги вказали на те, що експонатів, які репрезентують культуру Ніжинщини в музеї ЗДО не так багато, переважно це рушники, посуд, прядки тощо.

Організація художньо-краєзнавчої роботи вимагає відповідної організації задля включення до неї різних верств населення, у тому числі – дітей, учнівську та студентську молодь. Сучасні інформатизовані умови життя людини уможливають створення відповідних програм, віртуальних середовищ, довідників, екскурсійних стежинок тощо. Безперечно, такі туристично-краєзнавчі стежинки мають бути створені в історичному місті Ніжині не тільки на рівні міського відділу освіти, а, перш за все, – на рівні міських організацій, мати гарне упорядкування, продумані терміни роботи тощо.

Педагоги вказали у відповідях на те, що їхній дитячий садок має привілейоване розташування в центральній історико-культурній частині м. Ніжина, проте, не всі установи визначають такі гарні умови. Серед заходів, які проводяться у зазначеному садочку із використанням туристично-краєзнавчих стежинок, слід назвати три розроблені художньо-краєзнавчі маршрути:

1. Дитячий садок – міський драматичний театр – НДУ імені Миколи Гоголя (територія, старий та новий корпуси) – агробіостанція

університету.

2. ЗДО – сквер імені Миколи Гоголя – Миколаївський собор – міський будинок культури (усе – територія).
3. Заклад дошкільної освіти – відділ міського історичного музею – вулиця Гоголівська.

Отже, дані форми художньо-краєзнавчої роботи є достатньо розгорнутими, передбачають відвідування кількох об'єктів, у тому числі – іншого спрямування (ознайомлення з природним довкіллям, соціалізація дитини тощо).

У відповідях на питання №6-7 усі педагоги вказали на те, що художньо-краєзнавча робота проводиться ними не за державною або парціальною програмами, а на основі річного плану діяльності дитячого садка з урахуванням особистих педагогічних напрацювань вихователів. Усі вони вказали на те, що не знайомі глибоко з парціальною програмою А. Гончаренко «Я – Киянин». Займатися розробкою аналогічної програми стосовно вивчення дошкільниками Ніжина свого міста побажало лише двоє вихователів, інші посилалися на брак часу та інші причини.

Коротко схарактеризуємо отримані нами результати *інтерв'ю із директором закладу* щодо з'ясування особливостей проведення краєзнавчої роботи у садку. Посадовець вказала на те, що художньому краєзнавству відводиться достатнє місце в системі заходів, які проводяться у дошкільному закладі, проте воно не є центральним й профільним. Діти із задоволенням включаються до заходів художнього краєзнавства, оскільки вони проводяться набагато частіше, ніж, наприклад, суто дитячий туризм або спільні виїзди на природу разом із батьками. Безперечно, значні обмеження щодо проведення заходів надають сезонні та погодні умови, неповний контингент дітей у період літнього оздоровлення тощо.

Туристичний та історико-культурний напрям роботи з дітьми, на думку фахівця, має різне освітнє навантаження, оскільки дитячий туризм задіює оздоровчий та виховний аспект роботи з дітьми, а художньо-краєзнавчий –

навчальний, пошуковий, виховний, оздоровчий та ін. Серед цікавих пізнавальних краєзнавчих проектів директор дитячого закладу назвала: Проект вихідного дня «Знайомимось – місто Ніжин» (відвідування історичного музею спільно з батьками), Проект-пошук «Пошта сьогодні й у минулому» (з відвідуванням Поштової станції), «Будиночки вулиці Гоголівської» (мандрівка з екскурсоводом).

На думку керівника, проведення такої роботи вимагає достатньо великої кількості коштів, які не передбачені бюджетом садочка. Приміщення міні-музею дуже маленьке, розмір групових кімнат теж не сповна дозволяє розташовувати велику кількість народознавчого матеріалу. Наповненість міні-музею експонатами місцевої народної культури педагог визнала як належну. На її думку, варто було б більше мати картин (творів живопису), які передають місцеві краєвиди та історико-культурні об'єкти.

Завідувач вказала на те, що вона не має можливості повномірно займатися розробкою програми дитячого художнього краєзнавства «Мій Ніжин», оскільки садочок має спрямованість роботи щодо оздоровлення дітей із проблемами захворювання дихальних шляхів. Проте, засади національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку запроваджуються у садочку на достатньому рівні, оскільки має гарну інформаційно-організаційну базу.

Отже, інтерв'ю, проведене нами із завідувачем, дозволило з'ясувати, що робота з художнього краєзнавства у ЗДО проводиться з урахуванням сучасних підходів до його організації з урахуванням національно-патріотичної, оздоровчої, народознавчої та інших складових. Проте, робота проводиться без чіткої системи, під значним впливом погодних, сезонних та інших обставин, що негативно впливає на її систематичність та ґрунтовність.

Перейдемо до висвітлення результатів *аналізу матеріальної наповненості міні-музею* садочка щодо з'ясування особливостей добору та функціональності елементів художнього краєзнавства. Організація національно-патріотичного середовища відбувається відповідно до

інструктивно-нормативних документів, перш за все – згідно з Листом МОН України «Про організацію національно-патріотичного виховання у ЗДО» за № 1/9-396 від 25.07. 2016 р.

Згідно нього, в експериментальному садочку, у старшій групі створено куточок національних символів із відповідним експонатним наповненням. Проте, в самому садочку відсутній куточок природи рідного краю, фрагментів ландшафту, споруд тощо. Не завершено роботу над інформаційним наповненням стенду «Я живу у Ніжині». Папка-пересувка «Мандруємо рідним краєм» оновлюється нерегулярно, містить застрілі фотозвіти з відвідування Ніжинської дитячої бібліотеки та екскурсії вихідного дня. Практично не проводиться робота з дітьми щодо збирання матеріалів, їх упорядкування й, що найголовніше, - з їх використання в інших, цікавих формах пошукової та виховної роботи.

Таким чином, аналіз стану практики досліджуваного закладу дошкільної освіти виявив, що робота щодо проведення з дітьми заходів художнього краєзнавства, в цілому, знаходиться на недостатньому рівні. Чинниками, які вплинули на даний процес, слід назвати: слабку організаційно-методичну базу щодо повномірної та ефективної його організації; невмотивованість педагогів на використання засад дитячого художнього краєзнавства; обмеженість форм краєзнавства (як прямого, так і опосередкованого). Більшою мірою використовується такий напрям роботи, як відвідування музеїв та інших об'єктів культури та історії за задалегідь складеною програмою. Робота з художнього краєзнавства, яка проводиться у даному закладі освіти, має безсистемний й дещо застарілий підходи.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Для практичного вивчення реального стану практики дошкільного навчального закладу щодо патріотичного виховання старших дошкільників нами було розроблено методику, що включала у себе два напрями роботи: з дітьми та з вихователями.

Результати діагностичних методик, отримані нами у напрямі роботи з вихователями дали нам наступний результат: усі педагоги зазначають важливість формування в дітей основ патріотизму. Простежується недостатній рівень методичної роботи у дошкільному закладі з означеної проблеми, відсутність новітньої літератури стосовно використання фольклору в процесі патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку та брак часу для якісної підготовки для проведення різних форм роботи з дітьми у галузі патріотичного виховання.

Вихователі вказали на те, що робота даного виду є специфічною, тому її організація значною мірою набула б ефективності, якби ДНЗ мав профільне художньо-краєзнавче спрямування та відповідну програму роботи. Педагоги зазначили, що діти із задоволенням включаються до заходів художнього краєзнавства, оскільки вони проводяться набагато частіше, ніж, наприклад, суто дитячий туризм або спільні виїзди на природу разом із батьками.

Методики, проведені нами у напрямі роботи дітьми засвідчили, що вони мають значний інтерес до вивчення елементів культури рідного краю, проте безсистемність роботи, обмеженість форм опосередкованого краєзнавства, які мають проводитися у холодну пору року, негативно впливають на їхні знання в цій галузі. Дошкільники практично не використовують набуті знання у предметно-продуктивній діяльності.

На основі визначених компонентів вихованості патріотизму засобами художнього краєзнавства (когнітивного, мотиваційного, практичного) були схарактеризовані три його рівні відносно старших дошкільників: високий, середній та низький.

РОЗДІЛ 3

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ (НА ОСНОВІ ДИТЯЧОГО ХУДОЖНЬОГО КРАЄЗНАВСТВА)

3.1. Характеристика технології формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку на основі дитячого художнього краєзнавства

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що патріотичне виховання дітей на сьогодні визначається як невід’ємна частина усього навчально-виховного процесу, а використання специфічних його засобів потребує урахування багатьох даних.

Започатковуючи формувальний етап дослідницько-експериментальної роботи насамперед визначимося з концептуальними підходами до організації процесу виховання патріотизму у старших дошкільників у процесі художнього краєзнавства, що становитимуть основу експериментальної програми. Теоретико-методологічне підґрунтя розробки вищезазначеної моделі становили праці Л. Артемової, А. Богуш, Н. Бондаренко, А. Гончаренко, Н. Гавриш, О. Денисенко, К. Крутій, О. Кириченко, Н. Лисенко, В. Лаппо, М. Стельмаховича, Т. Поніманської, Н. Рогальської, в яких чітко окреслено необхідність використання елементів культури рідного краю у процесі формування особистості дитини, її становлення у неї громадянських якостей, що слугує основою патріотизму.

По-перше, у дітей старшого дошкільного віку виникають реальні можливості для засвоєння знань, які виходять за межі їхнього життєвого досвіду, проте є можливими на рівні безпосереднього сприймання об’єктів навколишнього світу, елементів культури, у тому числі, історія створення

яких є віддаленою у часі. Отже, як свідчать наукові джерела, в дошкільному віці уже мають місце психолого-педагогічні передумови для ознайомлення дітей з культурою своєї малої батьківщини.

Другою важливою позицією нашої експериментальної роботи було визначення принципів її організації. Схарактеризуємо їх більш детально.

Принцип постійності зв'язку з життям. Без цього принципу немає усвідомлення справжньої життєвості проблем мистецтва. Реалізується даний принцип, перш за все, через опору на емоційний та візуальний досвід дітей, їхні спогади, переживання, життєві спостереження, які вихователь застосовує при проведенні з дошкільниками бесід. Ознайомлення дітей із рідним довкіллям буде більш ґрунтовним та цікавим для них, якщо ці завдання вони будуть виконувати разом з батьками. Тоді з'явиться новий духовний стимул об'єднання інтересів сім'ї. Зв'язок з життям може здійснюватися також за допомогою звітних форм роботи перед батьками, вчителями, за допомогою організації виставок дитячих робіт.

Принцип зв'язку з національною культурою полягає в тому, що в умовах оновленої національної політики процес виховання дітей повинен підпорядковуватися основним цілям національно-патріотичного виховання, визначених у відповідних державних документах. Реалізація даного принципу передбачає формування у дошкільників національної свідомості, любові до рідної землі, шанобливого ставлення до свого народу, його культури.

Принцип пріоритетності регіонального культурної спадщини означає виховання патріотизму на місцевому матеріалі з метою формування поваги до свого дому (родини, сусідів, інших емоційно-значущих людей), природи рідного краю; залучення дитини до національної культурної спадщини, до зразків національної місцевого фольклору, народних художніх промислів, національно-культурних традицій, творів місцевих письменників, поетів, композиторів, художників.

Принцип розширення зв'язків дитини з оточуючим світом, який

передбачає подолання наявної в дошкільних освітніх установах замкнутості системи виховної роботи, а також збагачення спілкування дітей з навколишнім соціумом і природою, взаємопроникнення у світ інших людей, культури, краси рідного краю.

Принцип опори на емоційно-чуттєву сферу дитини вимагає створення умов для виникнення емоційних реакцій та розвитку емоцій, які посилюють увагу дитини на об'єкті пізнання, власному дії і вчинки, що досягається через ситуації співпереживання і прогнозування розвитку ситуації.

Розробляючи експериментальну програму, ми виходили з того, що її ефективність уможлиблюється дотриманням ряду *педагогічних умов*, головними серед яких ми визначили такі:

Умова №1. Використання у роботі з дошкільниками форм прямого та опосередкованого художнього краєзнавства;

Слід зазначити, що основною формою навчання дошкільників у процесі організованої пізнавальної діяльності було й залишається заняття. Їх основне призначення – повідомлення дітям нових знань і створення умов для їх застосування. Практика сучасних дошкільних навчальних закладів визначає широкий спектр видів занять, серед яких: комбіновані, інтегровані, комплексні, сюжетні, сюжетно-ігрові тощо. Характеристику кожного з цих та інших видів занять з огляду на їх педагогічний потенціал ґрунтовно надано в праці Н. Гавриш «Сучасне заняття в дошкільному закладі». Ознайомлення дітей із рідним краєм відбувається на заняттях з ознайомлення із соціумом, заняття з народознавства; заняття художньо-продуктивною діяльністю (з акцентом на малюванні, ліпленні або аплікації), а також заняття з конструювання.

Оскільки краєзнавчі заняття складні як за змістом, так і за формою передачі, вихователь не повинен обмежуватись у своїй роботі лише одним розділом програми або віддавати перевагу тому чи іншому виду занять. Спираючись на праці А. Торхової, можна визначити, що формами прямого

краєзнавства є художньо-краєзнавча екскурсія, відвідування музею (місцевого або музейного осередку у ЗДО); відвідування театру; дитячий туризм з елементами краєзнавства; участь у спеціальних краєзнавчих проектах. У процесі прямого краєзнавства можна організувати відвідування місцевого художнього салону, зустріч із майстрами вишивки, кераміки, ткання, витинання, участь у так званій «ремісничій майстерні».

Формами опосередкованого художнього краєзнавства є: свята, розваги, спеціально організовані ігри, народні дійства, «віртуальні мандрівки містом», уявні подорожі картою (фото) міста, свого мікрорайону тощо; вивчення родословної, сімейних реліквій тощо.

Чільне місце при плануванні виховного процесу в українських дошкільних закладах С. Русова відводила календарній обрядовості. Приміром, у статті «Роль жінки у дошкільному вихованні» зазначено: «у життя дитячого садка мають бути введені народні свята (Різдво з колядками, з Вертепом, Русалчині дні з веснянками, вінками з квітів, Івана Купала з купальськими вогнями і піснями і т. ін.)» [63, с. 23].

Все активніше в практику навчальних закладів входять так звані краєзнавчі гуртки. Метою їх діяльності є не тільки вивчення рідного краю, але й залучення дітей та молоді до активного відпочинку, різних форм оздоровчої, патріотичної роботи тощо. Зміст гурткової роботи визначається авторськими програмами, які складаються керівниками гуртків на основі власної педагогічної діяльності і обов'язково узгоджується з освітньою програмою, затвердженою МОН України, за якою працює заклад, і відображається в річному плані роботи.

Умова №2 облаштування музейного середовища, в якому сконцентровано різноманітні елементи місцевого художнього краєзнавства.

Останнім часом музей як важливий соціально-культурний об'єкт все активніше входить в освітні процес навчальних закладів. У дисертаційних

дослідження Т. Белофастової, М. Білалова, О. Бойко, Я. Макарчук, С. Михайличенко, Ю. Павленко, М. Пурселіна розглянуто виховний потенціал музейної педагогіки, який спирається на такі наукові галузі, як: музеєзнавство, історію, культурологію, педагогіку, психологію.

Дослідниця Р. Кондратенко вказує на те, що підґрунтя музейної педагогіки має складати декоративно-ужиткове мистецтво, яке сприяє етнізації дитини [43, с. 34]. Як правило, у дошкільному навчальному закладі створюється міні музей, розроблений за відповідним проектом. Діти, за допомогою вихователя, розміщують в ньому експонати, аналізують, яким чином їх найкраще розмітити, надають цікаві ідеї щодо їх розташування, до пошуку нових зразків. Важливо також навчити дітей коментувати свій вибір, спираючись на набутий досвід художнього краєзнавства, знання народного декоративного мистецтва.

У своїй роботі ми урахували думку Г. Беленької стосовно того, що функціонування музею у садочку надасть ефективності, якщо будуть задіяні наступні напрямки:

- 1) відповідно до заздалегідь складеної програми, діти стають постійними відвідувачами класичних (дорослих) музеїв;
- 2) музейні працівники, згідно заздалегідь складеної програми, приходять в дошкільний заклад до дітей і розповідають про його експонати, демонструють їх (можливе й використання інформаційних технологій);
- 3) в освітньому просторі закладу створюється один чи декілька тематичних міні-музеїв у різних вікових групах, експонати використовуються в освітньому процесі;
- 4) створення виокремленого музею, який містить оригінальні експонати і здійснює свою просвітницьку діяльність не лише серед дітей навчального закладу, але й серед родин вихованців, учнів найближчих шкіл, громадськості [5, с. 398].

Ці та інші види музейної педагогіки повинні скласти основу щодо добору відповідних форм роботи з дітьми як у сприятливі пори року, так і в

терміни, коли неможливо проводити екскурсії, подорожі містом тощо.

Умова №3. Втілення елементів регіональної культури у практичну художньо-продуктивну діяльність.

Зразки художнього краєзнавства, з якими ознайомилися діти мають втілитися в їхніх практичних роботах. Цьому може сприяти як організована, так і самостійна художньо-продуктивна діяльність дітей. Нам прийнятна думка В. Лаппо про те, що дошкільники повинні не тільки засвоювати культурні цінності рідного краю, але й відтворювати їх у різних видах художньої діяльності, в яких дітям найлегше та найприйнятніше транслювати етнокультурний потенціал рідного краю [49, с. 98]

Таку роботу можна проводити на заняттях художньо-продуктивною діяльністю (з акцентом на малюванні, ліпленні або аплікації), на занятті з конструювання. Важливого значення щодо втілення бачених елементів художнього краєзнавства мають заняття дітей художньою працею.

У своїй роботі ми урахували думку С. Матвієнко стосовно того, що на заняттях з художньої праці виховання патріотизму успішно відбувається у процесі залучення дітей до національної культурної спадщини. Декоративно-прикладне мистецтво є невичерпним джерелом культури українського народу. Воно має унікальні можливості впливу на особистість та формування в неї національного світогляду, характеру, глибокої духовності, починаючи з перших років життя [56, с. 37].

Тому у процесі занять дітей художньою працею слід надавати дітям зразки робіт місцевих умільців – вишивку, різьблення, роботу з природним матеріалом, папером, ляльки-мотанки тощо. Побачене дітьми має сприйматися дітьми не як «фабричний виріб», а як продукт людської праці, що за влучним висловом мистецтвознавця Б. Неменського «пронизаний живим нервом», тому є особливо цінним та значущим для дитини.

Великі можливості щодо залучення дитини старшого дошкільного віку до регіональної культури має зображувальне мистецтво. Відвідуючи

виставки робіт місцевих художників, діти збагачуються враженнями від втілення знайомих пейзажів, будівель, архітектурних споруд в творах живопису, набувають уявлень про традиційні та сучасні види народно-декоративного мистецтва.

В реалізації цієї умови ми спираємося на праці Г. Сухорукової, О. Дронової, Н. Голоти, Л. Янцур, в яких розкриваються особливості технології «наслідування зразка» художника, який у практиці роботи з дітьми реалізується через відвідування виставок та експозицій творів мистецтва, екскурсій до музею, картинної галереї, виставкового залу. Безперечно, усі ці напрями роботи можуть мати як народознавче, так і сучасне мистецьке підґрунтя.

Перейдемо до висвітлення даних перебігу формувального експерименту.

Отримані нами дані анкетування вихователів і перевірки методичного забезпечення старшої групи засвідчили, що основною причиною труднощів у вирішенні завдань дитячого художнього краєзнавства є недостатність методичної літератури. Вихователі використовують у роботі з дошкільниками переважно матеріали Інтернет-джерел; методичний кабінет поповнюється обмеженою кількістю джерел дошкільної періодики.

Педагоги зазначили, що бажали б підвищити рівень знань з означеної проблеми, перш за все, у напрямі взаємодії з батьками, використовуючи задля цього нові, цікаві форми туристичної та краєзнавчо-пошукової роботи. Дуже цікавить педагогів ЗДО й оновлення змісту краєзнавчо-патріотичного напряму роботи з дітьми та спільно з батьками.

Ми переконані, що педагог – це людина, яка тримає в своїх руках завтрашній день, майбутнє країни, тому на першому етапі формувального експерименту, відповідно до розробленої педагогічної системи роботи, ми запропонували програму для педагогів дошкільного закладу, яка включала такі форми й методи роботи з педагогами дошкільних закладів, як: теоретичні заняття, методичний семінар, практичні завдання, спрямовані на

розширення теоретичних знань і методичну підготовку вихователів до формування духовних цінностей у старших дошкільників засобами регіональної культурно-історичної спадщини.

На підготовчому етапі ми провели педагогічну нараду в експериментальному ЗДО, де проаналізували результати констатувального етапу експерименту, схарактеризували рівень знань педагогів з проблем патріотичного виховання дітей за використання регіональної культурно-історичної спадщини, обговорили труднощі організації цієї роботи та перспективи, проаналізували програмно-методичне забезпечення педагогічного процесу в дошкільному навчальному закладі за проблемою дослідження, звернули увагу на відсутність необхідного наочно-демонстраційного матеріалу, творів дитячої художньої літератури для дітей дошкільного віку (за регіональним принципом), недостатність теоретичної літератури, методичних розробок тощо.

З урахуванням побажань педагогів нами було підготовлено невеличку виставку методичної літератури.

Напрямок роботи з дітьми був спрямований на визначення оптимальних умов організації освітнього процесу в ЗДО щодо ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з широким колом елементів регіональної культури. Виховна робота розподілялася на кілька форм організації педагогічного процесу ЗДО, а саме: навчальні заняття, робота в повсякденні, образотворча діяльність, святково-розважальні заходи.

Особливу увагу у розробці своєї системи роботи ми надали використанню регіонального фольклорного матеріалу. На важливості комплексного використання елементів матеріальної і духовної культури у процесі виховання дошкільників неодноразово наголошувала українська освітянка С. Русова. У статті «Націоналізація дошкільного виховання» особливого значення надає фольклору: казкам, легендам, приказкам, загадкам тощо, який є ... багатим матеріалом для ілюстрації початкового навчання» [63, с. 16].

Фольклор сприяє вихованню у дитини любові до народної творчості, поваги до людей, гуманістичного сприймання світу. Етнографічні розвідки на Чернігівщині проводилися відомими мовознавцями, фольклористами й педагогами В. Дубравіним, А. Іваницьким, К. Квіткою, К. Копержинським, М. Лисенком та ін. У своїй роботі ми використовували прослуховування з дітьми таких українських народних пісень в обробці даних етнографів, як-от: «По діброві вітер гуде», «Їхав козак долиною нині».

Основну тематику роботи з дітьми за нашою експериментальною програмою можна представити у таких орієнтовних напрямках виховання у дітей патріотизму засобами художнього краєзнавства:

- залучення дітей до елементів регіональної культури (народні ремесла, традиційна та сучасна архітектура, побут населення мого краю тощо);
- ознайомлення з традиціями родини, традиційними святами та обрядами;
- використання потенціалу музейного середовища дошкільного навчального закладу як одного із засобів проведення роботи з опосередкованого краєзнавства;
- виховання поваги до своєї країни – України, її минулого, сучасного життя.

Також важливим напрямом нашої роботи, відповідно до умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства, було визначено використання потенціалу міні-музею ЗДО як середовища, в якому зберігаються елементи культури рідного краю. Саме тому виникла потреба у створенні матеріального забезпечення задля підвищення ефективності художнього краєзнавства за використання культури рідного краю у дошкільному навчальному закладі, зокрема, у створенні відповідної програми роботи з дітьми.

Реалізація експериментальної програми щодо забезпечення умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства проходила у 2 взаємопов'язані частини, кожен з

яких поділявся на субетапи активного та пасивного краєзнавства. Така етапізація була обрана нами у зв'язку із погодними можливостями організації форм дитячого туризму, наповнюваністю груп дітей тощо.

Активне краєзнавство передбачає безпосередню участь дітей в різних екскурсіях, відвідуваннях виставок та музеїв, міні-мандрах тощо. Пасивне краєзнавство ми брали за основу у більш холодний період року (осінь), а також за малої наповнюваності групи у період літнього оздоровлення дітей. У цей час діти у вільний час за керівництва експериментатора або вихователя працювали з альбомами фотографій, повторювали вірші, вивчені раніше, втілювали знайомі куточки рідного міста в малюнках.

За основу розробки нашої коригувальної програми було взято територіальні межі м. Ніжина та його природно-географічні, архітектурні та культурно-історичні об'єкти. Експериментальна робота ґрунтувалася на положенні про те, що патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства здійснюється поетапно:

Зупинимося на характеристиці сутності нашої експериментальної роботи відповідно до етапів реалізації програми більш конкретно. На **першому, ознайомчому етапі**, було поставлено за мету поглиблювати й розширювати знання та уміння дітей пов'язані із вивченням свого міста, безпосередньо – з краєзнавством.

Завданнями нашої експериментальної роботи на даному етапі визначилися:

- 1) поглиблювати основи патріотизму в дітей через ознайомлення з історією та культурою рідного краю;
- 2) розширювати знання і уявлення дошкільників про особливості побуту, господарювання та дозвілля в рідному краї;
- 3) розширювати знання дітей про постаті видатних діячів культури, життя яких пов'язане із Ніжином;

Засобами виховання в дітей патріотизму було обрано: заняття з народознавства «Українська хата», екскурсію рідним містом з відвідуванням

парку Гоголя; роботу в повсякденні «Рідний край в малюнках», інтегровані заняття, зустріч з народною майстринею народних ремесел (ніжинською вишивальницею Кролевецьких рушників).

З метою підвищення інтересу дітей до історії та культури свого краю нами було улаштовано перегляд відеоматеріалів про культурні пам'ятки Ніжина, разом з дітьми та їхніми батьками ми працювали над створенням фотоальбому «Я живу у Ніжині», в якому кожна дитина на відведеній їй сторінці «розповіла» про своє помешкання, свою родину, свій дитячий майданчик тощо. Також нами було розпочато роботу над створення фотогалереї «Мої гостини» (із зазначенням місць гостювання дітей на території Чернігівщини).

Зацікавила малюків проведена нами гра-імпровізація «Працьовита родина» та заняття з народознавства «Українська хата», у процесі проведення яких ми розширювали знання дітей про побутування української родини, наводячи при цьому приклади життя людей в минулому на Ніжинщині.

Незабутні враження для дітей визначило відвідування місцевого відділу художнього музею з виставкою робіт місцевих художників. У ці дні проходила виставка творів живопису «Чарівні куточки Ніжина». В експозиції було представлено краєвиди міста, його видатні споруди – будівлю старого корпусу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, пам'ятників Миколі Гоголю. Запамятувалися дітям художні зображення більш сучасних споруд, зокрема – алеї Героїв Небесної сотні на вулиці Гоголівській, центральній площі Ніжина. На виставці було представлено роботи місцевих художників В. Ільєнка, Г. Козаченка, М. Прудовського та ін.

Реалізація діяльнісного компоненту виховання патріотизму у дітей на першому етапі відбувалася через проведення спортивної розваги «Ігри патріотів», рухливих ігор «Вовк у рові», «Посіяли огірочки». При проведенні останньої гри ми акцентували на історії вирощування цього овочу в Ніжина, вказували на те, яку світову славу він приніс для нашого міста.

Значною подією у реалізації нашої експериментальної роботи на

першому її етапі стало літературно-музичне дійство «Взяв би я бандуру», яке відбулося за керівництва музичного працівника ЗДО, а також за участю випускників місцевої музичної школи.

Дошкільники та їхні батьки мали змогу ознайомитися з творами, пов'язаними із культурно-історичною спадщиною Чернігівщини твори на вірші випускників Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька Л. Глібова («Стоїть гора високая») та В. Забіли («Не щебечи, соловейку», «Гуде вітер вельми в полі»), виконаних на народних інструментах. До проведення даного заходу у вестибюлі дошкільного закладу було влаштовано виставку фоторепродукцій на тематику рідного краю «Рідний край в малюнках».

Метою нашої експериментальної роботи на другому, **мотиваційному етапі**, було підвищення мотивації дітей на дитячу краєзнавчу роботу. До завдань, які реалізувалися на даному етапі, слід віднести:

- 1) посилення зацікавленості дітей вивченням особливостей рідного краю;
- 2) формування інтересу до художнього краєзнавства;
- 3) формування уміння розповідати про свої почуття щодо вивчення культури рідного краю (про своє місто, про епізоди з його історії, природні особливості, деякі традиції, видатних людей).

На цьому етапі нами застосовувалися у напрямі прямого та опосередкованого дитячого краєзнавства такі форми роботи: ігрова ситуація «Мандруємо рідним краєм», перегляд добірки відеоматеріалів про духовні святині Ніжина, колективне обговорення відвідин дітьми Ніжинського Покровського ярмарку під загальною назвою: «Талановиті руки ніжинських майстрів».

Реалізуючи напрям патріотичного виховання й те, що діти старшої групи на наступний рік стануть першокласниками, разом з вихователями ми провели похід-відвідування Музею Пам'яті найближчої загальноосвітньої школи (ЗОШ №16). У ході проведення цього заходу діти більше дізналися про школу як заклад, в якому навчаються колишні вихованці садочку. Багато

дізналися діти про славетне минуле цього району Ніжина, тих людей хто захищав Ніжин та рідну Україну в Другій Світовій війні та у ці буремні дні.

Велике враження справила на дітей розповідь екскурсовода про колишніх учнів школи, які брали участь в АТО й гідно боронили рідну землю. Серед інших форм роботи на цьому етапі назвемо: тематичну прогулянку «Як осінь входить у місто», рухливі ігри: «Вовк у рові», «Посіяли огірочки» (з акцентуванням на такій сторінці історії Ніжина, як виробництво огірків).

У напрямі вивчення дітьми родинних традицій ми застосовували такі форми й методи роботи як: спільна художньо-народознавча діяльність «Зростає родинне деревце», читання та обговорення віршу Л. Компанієць «Працьовита в нас сім'я». Разом з дітьми у позазанятковий час ми улаштували перегляд добірки відеоматеріалів про народні ремесла Чернігівщини, серед яких дітям особливо сподобалися матеріали про Волокитинську порцеляну та Кролевецькі рушники. Продовженням такого перегляду стала міні-виставка «Сімейні реліквії», до якої діти з дозволу батьків принесли вироби різьбярів, вишивальниць, гаптувальниць тощо. Малюки із задоволенням розповідали про тих своїх рідних, хто створював виставкову роботу.

Наступним заходом, проведеним нами, була бесіда на тему «Що доброго я роблю для своїх рідних», в якій діти визнавали, що, на жаль, не завжди є уважними до своїх рідних і хотіли б стати більш чуйними до поважливими до них. У процесі бесіди з метою більшого зацікавлення дітей ми також проводили дидактичну гру «Я хочу Вас познайомити» (коли діти принесли фотографії рідних, а потім розповідали про кожного з них).

Цікавою формою роботи на даному етапі було ознайомлення дітей з творами видатного українського живописця Сергія Шишка, уродженця Ніжина. У вестибюлі дошкільного навчального закладу було влаштовано міні-вернісаж під назвою «Сергій Шишко і Ніжин» з репродукцій відомого земляка.

На **третьому, практичному етапі** реалізації нашої експериментальної програми виховання патріотизму у дітей старшого дошкільного віку визначено за мету реалізацію засвоєних дітьми старшого дошкільного віку практичних основ художньо-краєзнавчої роботи; розвиток творчого потенціалу дитини та потребу до самовираження власного національного образу. Це реалізувалося в наступних завданнях:

- 1) закріплювати набуті дітьми знання та уявлення про рідний край у різних формах художньо-предметної діяльності;
- 2) організувати виставку робіт дітей під назвою «Ніжин пізнаю, бо його люблю».
- 3) підвести підсумки проведеної туристично-краєзнавчої роботи через видання художньо-краєзнавчої газети.
- 4) поповнити міні-музей ЗДО експонатами, наданими батьками під час реалізації експериментальної програми.

Цей етап більшою мірою був зорієнтований на активне залучення особистого творчого потенціалу дітей у справу відтворення, збереження й примноження культурних надбань рідного краю. Змістовна частина даного етапу спрямована на формування вмінь і навичок комплексного поєднання елементів культури рідного краю в зображальній, мовленнєвій та ігровій діяльності старших дошкільників щодо їхнього патріотичного виховання.

Коротко розкриємо специфіку тих форм і методів, які використовувалися на даному етапі та слугували своєрідним підсумком запровадження нашої експериментальної системи роботи. Серед форм опосередкованого дитячого краєзнавства цікавими для дітей визначилися такі, як: робота з картою «Подорожуємо Ніжином», складаючи яку діти визначили, наскільки добре вони орієнтуються в розташуванні важливих архітектурних, освітніх, транспортних об'єктів як самого м. Ніжина, так і тієї його частини, в якій розташовано дитячий садок.

Діти навчилися орієнтуватися на аркуші листа, правильно розміщувати на ньому знакові об'єкти, визначати їх просторове взаємовідношення тощо,

що є важливим також і для проведення туристичних заходів. Також нами було проведено розвагу «Веселий ярмарок у Ніжині», де використовувалися місцеві фольклорні матеріали. На цьому етапі ми також проводили гру-змагання «Хто знає більше прислів'їв про родину?», бесіду «Як зробити наше місто кращим», а також читання вірша С. Демиденка «На Ніжинській землі». Своєрідним підсумком проведеної роботи визначилася розвага «Веселий ярмарок у Ніжині».

Усі набуття дітьми знання стосовно культури, природи, народних обрядів Ніжинщини діти втілили у випуску художньо-краєзнавчої газети «Як ми Ніжином мандрували», де було репрезентовано фотографії з найбільш цікавих заходів, пов'язаних із пам'ятними об'єктами нашого міста.

Попри те, що серед напрямів реалізації нашої експериментальної роботи не визначався як самостійний напрям «Співпраця з родиною», без допомоги батьків та рідних вихованців старшої групи ЗДО ми б не змогли реалізувати заплановану нами експериментальну програму. Цей напрям передбачав заохочення сімей вихованців до використання елементів культури рідного краю у родинному вихованні, об'єднання зусиль родини й дошкільного закладу у справі прилучення старших дошкільників до культурних надбань міста.

Окрім традиційних форм співпраці родини із садочком (допомога у підготовці та проведенні святкових ранків, складанні родинного дерева тощо) ми допомагали вихователям організовувати низку тематичних заходів, а саме: проведення проблемної лекції «Хто ми на цій землі», консультації «Як виховати справжнього патріота», батьківської конференції «Декоративно-ужиткове мистецтво в побуті нашої родини».

Технологія експерименту передбачала активну співпрацю експериментатора з педагогічними працівниками досліджуваного ЗДО. Зазначимо, що впродовж усього формувального експерименту педагогів орієнтували на самостійну проблемно-пошукову діяльність. Вихователі визначаючи важливість поповнення й оновлення знань про самобутність

ніжинського краю, користуючись матеріалами Інтернет-джерел створили добірки елементів регіональної культури для своєї вікової групи з урахуванням можливостей засвоєння дітьми даного матеріалу.

Також методист, послуговуючись наданими нами ілюстративними матеріалами до впровадження експериментальної програми, оновив матеріали інформаційного стенду для батьків «Дитяче краєзнавство і туризм: це корисно та цікаво», «Сергій Шишко і Ніжин».

Таким чином, з метою надання корекційної спрямованості процесу патріотичного виховання старших дошкільників засобами культури рідного краю нами було розроблено й апробовано у практиці дошкільного навчального закладу експериментальну програму «Мое рідне місто». Її педагогічну характеристику було представлено у даному підрозділі.

3.2. Оцінка ефективності технології формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку засобами художнього краєзнавства

На констатувальному етапі дослідження з дітьми дібраних нами ЕГ та КГ було проведено серію діагностичних методик, які дозволили визначити рівні вихованості у них патріотизму за використання культури рідного краю згідно з критеріями їх визначення, три рівні яких, на основі комплексної оцінки, було визначено та схарактеризовано стосовно дітей старшого дошкільного віку.

Формувальний експеримент відбувався протягом 2019 р., його початок припав на середину квітня, контрольний зріз ми проводили по завершенні усіх трьох етапів експерименту. Результати підсумкового зрізу одержали на початку грудня. Протягом періоду проведення експерименту діти ЕГ активно включилися у роботу за запропонованою програмою тематики. Діти КГ були включені в освітній процес ЗДО, що не зазнав змін у зв'язку із запровадження нашої системи роботи. Перш за все, це стосувалося

проведення активних форм краєзнавства – екскурсії з відвідуванням дітей ЕГ парку Гоголя (діти КГ у цей час брали участь у заході з безпеки поведінки на дорозі), відвідування художнього музею.

На формувальному етапі був запроваджений комплекс діагностичних методик, які використовувалися на констатувальному етапі: аналіз навчально-методичної документації, педагогічне спостереження за різними видами діяльності та поведінкою вихованців; індивідуальна бесіда з дітьми; анкетування педагогів, колективна бесіда з дітьми; бесіда з вихователем; педагогічне спостереження за діяльністю вихователя.

Перейдемо до висвітлення результатів проведеної нами повторної *індивідуальної бесіди* з дітьми старшого дошкільного віку. При повторному опитуванні вже 80% респондентів ЕГ та 65% дітей КГ надали більш чітку відповідь сутності поняття «Батьківщина», пов'язуючи його з державою, своєю родиною, своїм краєм – «місцем свого батька» (Віка Т., ЕГ). Відповіді дітей стали більш розгорнутими, обґрунтованими. Доповнюючи відповідь, малюки ЕГ вказали на спільність цього слова з батьками, найбільш цінним для людини, оскільки батьки є найріднішими.

При повторному опитуванні з'ясувалося, що усі діти ЕГ та КГ вважають себе громадянами України, перш за все, тому, що люблять її. У відповіді дітей на питання №4 нашої анкети 75% опитуваних дітей ЕГ та 55% респондентів КГ вказали на те, що їх турбує майбутнє їхньої малої батьківщини – міста Ніжина.

Діти зазначили, що воно не завжди є чистим, багато поганих доріг, у тому числі – коло їхнього двору. 1/3 старших дошкільників ЕГ вказала на те, що мало місць для відпочинку влітку, «бо мусимо їхати в село на ставок» (Даша Г.). У відповідях дітей настійно лунала дімка про те, що наше місто має таку славетну історію, «коли люди багато що зробили для Ніжина» (Владік Г., КГ), а сьогодні ніхто особливо не хоче робити для міста, тому й безлад»(Каріна П., ЕГ).

У відповідях дітей на питання №6-8 стосовно розуміння ними сутності

поняття «патріотизм» чітко простежувалося те, наскільки більш виваженими та обґрунтованішими стали розмірковування респондентів. Вони вказували на те, що патріот – це та людина, яка не боїться «боронити свою Вітчизну» (Сергійко С., КГ). 80% опитуваних дітей ЕГ та 65% в КГ пов'язали поняття патріотизму з обороною рубежів країни, з тією мужністю, яку визначають бійці ЗСУ сьогодні. Проте, у відповідях дітей також вказувалося на те, яким героїзмом наповнене минуле нашого краю, славетного Ніжина у різні періоди їхньої історії.

На думку 90% дітей ЕГ та 85% респондентів КГ справжнього патріота характеризують такі якості, як: відданість, рішучість, безстрашність, терплячість, сила, хоробрість. Отже, з відповідей дітей ми визначаємо, наскільки значущими для них є кращі людські якості й наскільки тісно вони пов'язують їх із такою моральною рисою особистості, як патріотизм.

Отже, проведена нами повторна індивідуальна бесіда з дітьми засвідчила, що вони набули більших знань стосовно понять патріотизму, проте дошкільники ЕГ засвоїли їх з урахуванням регіональної складової. Їхні відповідь більш глибокі, виважені, засновані на прикладах історії та культури своєї місцевості.

Розглянемо результати проведеного нами *спостереження за емоційними проявами* вихованців під час проведення заходів патріотичного виховання у різних формах організації життєдіяльності. Ми з'ясували, що діти обох груп, включених до експерименту, із задоволенням включалися до них. Проте, найбільш зацікавлено та активно діти виявляли себе у зустрічах з майстрами народних ремесел Чернігівщини. Цього разу ми запросили до зустрічі з дітьми різьбяра по дереву з м. Ічня Володимира Костюченка. Діти з великою зацікавленістю спостерігали за процесом його роботи, живо спілкувалися, задавали йому численні питання.

Ми також зафіксували у своїх бланках спостереження, що 80% дітей ЕГ взаємодіяли з предметами ужиткового мистецтва, роботами майстра більш виважено: не гралися нами, а детально розглядали, обговорювали їх,

з'ясовували, як зробити ту чи іншу деталь, милувалися. По закінченню зустрічі діти цієї групи у бесіді з народним майстром глибоко подякували його, зазначили, що вони пишаються його майстерністю. Діти також відмітили, що в їхньому рідному краї є багато талановитих майстрів і вони уславляють Чернігівщину.

Діти КГ зрозуміли сенс заходу цієї зустрічі з народним умільцем лише в ознайомленні їх з видами народних ремесел. Їхня подяка мала традиційний характер. Діти практично не зазначали те, наскільки важливою для розвитку культури є діяльність народних умільців. У їхніх питаннях не простежувалися основи патріотизму як гордості за свій народ, його кращих представників.

Коротко схарактеризуємо результати проведеної нами *колективної бесіди з дітьми* стосовно визначення їхнього ставлення до Батьківщини та рідного краю. У відповідях на питання №1 усі діти як ЕГ, так і КГ засвідчили проте, що вони дуже люблять свою крану, наводячи уривки з віршів про її «солов'їну мову», «широкі степи, глибокі яри». 86% дітей ЕГ проти 64% дітей КГ вказало на те, наскільки вагомими для величі України є здобутки нашого краю. Діти ЕГ на більш ґрунтовному рівні вказували на славетне минуле та вагоме сьогодення їхнього рідного міста Ніжина. Діти КГ доповнювали свої вислови більш шаблонними відповідями, без наведення фактів та прикладів.

Вже 80% респондентів ЕГ навели приклади про народні звичаї та традиції, відомі у їхньому краї, 55% з яких були пов'язані з такими, які вони чули від своїх літніх родичів або брали в них безпосередню участь «і намагалися все запам'ятати, а потім розказати іншим дітям» (Віка Т., ЕГ). Переважна більшість дітей КГ визначила знання традицій лише на рівні засвоєних до упровадження нашої експериментальної програми.

У відповіді на наступне питання діти ЕГ, відтворюючи набуту інформацію про митців рідного краю, зазначили імена С. Шишка, Є. Гребінки, Л. Глібова, В. Забіли, з творами яких вони ознайомилися на «музичних хвилинках» нашої експериментальної системи роботи. Дітям КГ

вдалося назвати імена М. Гоголя, С. Шишка.

Проте, 100% респондентів обох груп експерименту вказали на те, що вони із задоволенням продовжували б знайомитися із культурною спадщиною свого краю. Такі результати опитування ми отримали стосовно бажань дітей продовжувати знайомство з народними умільцями свого краю.

Нами з'ясовано, що усі діти вказали на те, що люблять свою малу батьківщину, про те обґрунтувати свою думку поясненнями, прикладами змогло тільки 75% старших дошкільників ЕГ та 60% респондентів КГ.

Нами з'ясовано, що проведена нами експериментальна робота сприяла збільшенню інтересу дітей до дитячого волонтерства. Цьому сприяло ознайомлення їх із сьогоденням Ніжина, відвідуванням музейних установ тощо. Свої подарунки, які діти здійснили на заняттях художньою працею, містили елементи культури їхнього рідного міста з тим, щоб бійці-захисники могли одразу пізнати, з якого краю їм прийшла вісточка від дітей.

Також в багатьох малюнках дітей відобразилася тематика картин С. Шишка, оскільки творчість даного художника справила на дітей незабутнє враження.

Отже, проведена нами повторна колективні бесіда з дітьми дозволила з'ясувати, що вони з розумінням та інтересом підходять до опанування елементів культури рідного краю. Їх цікавлять різні види культурної регіональної спадщини. Проте, зміст роботи, який є традиційним, без елементів дослідницької або просвітницької роботи, практично не мотивує дітей до вивчення культури рідного краю.

Результати формувальної дослідницько-експериментальної роботи засвідчили загальне підвищення у старших дошкільників експериментальної групи рівнів сформованості знань та уявлень культури та історії рідного краю, що проявлялося позитивному визначенні ними власного патріотизму, поглибленні уявлень про сутність поняття «патріот», обізнаності з проблеми патріотизму як любові та поваги до Батьківщини, мотивації їх на пізнання елементів культури свого краю, у залученні до практичних заходів

практичного спрямування.

Підсумкові результати подаємо в таблиці, яка відображає в процентних показниках кожний із компонентів вихованості патріотизму у дітей старшого дошкільного віку засобами культури рідного краю, а також динаміку розвитку компонентів в експериментальній і контрольній групах (табл. 3.1):

Таблиця 3.1.

Розподіл дітей старшого дошкільного віку за рівнями вихованості патріотизму у дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства на етапі контрольного зрізу експериментального дослідження

Рівні	Структурні компоненти												Усього			
	Когнітивний				Мотиваційний				Практичний							
	До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	15	20	25	25	5	10	20	15	10	15	35	30	10	15	25	20
Середній	35	40	45	40	35	40	45	35	35	35	40	45	32	40	45	50
Низький	50	40	30	35	60	50	35	40	55	50	25	25	58	35	30	25

Отже, у результаті проведеної формувальної роботи відбулися якісні та кількісні зміни в рівнях формування патріотизму у дітей за використання культури рідного краю: для експериментальної групи: високий рівень складає 25% (до експерименту – 10%), середній рівень – 45% (до експерименту – 32%), до низького рівня було віднесено 30% (до експерименту – 58%).

Як бачимо, аналіз зафіксував зростання кількості дітей із високим та середнім рівнем вихованості патріотизму за використання регіональної культури та зменшення кількості вихованців з низьким її рівнем в експериментальній групі. У той же час, у рівнях патріотичної вихованості у

дітей контрольної групи відбулися незначні зміни: середній – 50% (до експерименту – 40%), низький – 25% (до експерименту – 35%).

На завершальному етапі експерименту була проведена тематичні співбесіди з педагогічними працівниками, які брали участь в експериментальній роботі. Під час методичних заходів, передбачених експериментальною програмою, педагоги виявили стійку позицію щодо необхідності оновлення практики патріотичного виховання у ЗДО у цілому, у кожній віковій групі – зокрема. Педагоги визнали гостру потребу в забезпеченні комплексності патріотично-регіональної роботи, надавали практичні пропозиції методичного та просвітницького спрямування.

Вихователі виявили потребу щодо необхідності відродження, збереження та примноження матеріальної й духовної спадщини рідного краю, визнали гостру потребу в залученні молодого покоління до культурних скарбів рідного краю, надавали практичні пропозиції щодо оновлення експонатів міні-музею садочка, а також створення інтернет-сторінки ЗДО «Я і моє місто: зростаємо разом».

У розмові з експериментатором педагоги засвідчили, що за час експериментальної роботи вони набули низку якісно нових теоретичних знань й практичних вмінь і навичок. З-поміж інших відзначено наступні:

- удосконалення вмінь впроваджувати матеріальні та духовні цінності культури рідного краю у виховну роботу, адаптуючи їх до вікових та індивідуальних особливостей дошкільників;
- переконання в ефективності впровадження педагогічного потенціалу в освітній процес сучасного дошкільного закладу;
- усвідомлення потреби в удосконаленні своїх знань у царині регіонально-красознавчої проблематики.

Послугуючись експериментальною програмою використання культури рідного краю у практиці ЗДО, педагоги розробили низку навчальних занять з розвитку рідної мови, формування елементарних математичних уявлень, образотворчої діяльності, під час яких передбачалось різнопланове

застосування методичного матеріалу з колоритом рідного краю.

Серед позитивних досягнень реалізації нашої експериментальної системи роботи слід також назвати реорганізацію фойє дошкільного закладу під своєрідне змінне інформаційно-просвітницьке середовище: своєрідну експозицію репродукцій робіт митців на тематику Чернігівщини, тематичну виставку фотографій «Мужні Ніжина сини – воїни, захисники».

Як засвідчили батьки у своїх розмовах з вихователями, їх зацікавили форми запропонованої нами роботи, вона стала більш стрункою, насиченою різноманітними цікавими подіями. Діти вдома стали більше самостійно займатися різноманітним рукоділлям, яке потім дарували за призначенням – передавали сім'ям воїнів АТО, ветеранам війни тощо; виявляли в запитаннях до батьків більший інтерес до життя родини і минулому.

Таким чином, досягнення оптимістичних результатів вбачаємо в урізноманітненні форм роботи з вихованцями старшої групи ЗДО, створенні доброзичливої атмосфери спілкування, активізації пізнавальної й творчої діяльності, стимулюванні згуртованості педагогів, батьків і дітей у процесі засвоєння й відтворення культурного надбання спільноти рідного краю як основи патріотичного виховання дітей.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Зіставлення отриманих результатів формувальної дослідницько-експериментальної роботи за показниками розроблених нами критеріїв оцінки ефективності процесу патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства у ЗДО підтвердили правомірність сформованої гіпотези, що є підставою для таких висновків:

1. Теоретично обґрунтована та апробована технологія патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства у ЗДО, що охоплювала: принципи навчально-виховного процесу, педагогічні умови, критерії з показниками, етапи даного виду експериментальної роботи, форми і методи патріотично-виховної роботи з дітьми.

2. Технологія патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства у ЗДО охоплювала дві взаємопов'язані частини, кожна з яких відповідно поділялася на субетапи активного та пасивного краєзнавства.

На першому, ознайомчому етапі, було поставлено за мету поглиблювати й розширювати знання та уміння дітей пов'язані із вивченням свого міста, безпосередньо – з краєзнавством. Завдання: поглиблювати основи патріотизму в дітей через ознайомлення з історією та культурою рідного краю; розширювати знання і уявлення дошкільників про особливості побуту, господарювання та дозвілля в рідному краї; розширювати знання дітей про постаті видатних діячів культури, життя яких пов'язане із Ніжином. Засобами виховання в дітей патріотизму на цьому етапі було обрано: заняття з народознавства «Українська хата», екскурсію рідним містом з відвідуванням парку Гоголя; роботу в повсякденні «Рідний край в малюнках», інтегровані заняття тощо.

Метою нашої експериментальної роботи на другому, мотиваційному етапі, було підвищення мотивації дітей на краєзнавчу роботу. реалізувалися завдання: посилення зацікавленості дітей вивченням особливостей рідного

краю; формування інтересу до художнього краєзнавства; формування уміння розповідати про свої почуття щодо вивчення культури рідного краю (про своє місто, про епізоди з його історії, природні особливості, деякі традиції, видатних людей). На цьому етапі застосовувалися форми прямого та опосередкованого краєзнавства: ігрова ситуація «Мандруємо рідним краєм», перегляд добірки відеоматеріалів про духовні святині Ніжина, колективне обговорення відвідин дітьми Ніжинського Покровського ярмарку під загальною назвою: «Талановиті руки ніжинських майстрів», похід-відвідування Музею Пам'яті найближчої ЗОШ №16.

На третьому, практичному етапі реалізації нашої експериментальної технології визначено за мету реалізацію засвоєних дітьми практичних основ художньо-краєзнавчої роботи; розвиток творчого потенціалу дитини та потребу до самовираження власного національного образу. Форми і методи, які використовувалися на даному етапі: робота з картою «Подорожуємо Ніжином», гра-змагання «Хто знає більше прислів'їв про родину?», бесіда «Як зробити наше місто кращим», а також читання вірша С. Демиденка «На Ніжинській землі», розвага «Веселий ярмарок у Ніжині», випуск художньо-краєзнавчої газети «Як ми Ніжином мандрували», де було репрезентовано фотографії з цікавих заходів, пов'язаних із художнім краєзнавством.

Результатом запровадження експериментальної технології стало суттєве покращення показників вихованості патріотичних почуттів у дітей 6-7 показників.

Аналіз зафіксував зростання кількості дітей із високим та середнім рівнем вихованості патріотизму за використання художнього краєзнавства та зменшення кількості вихованців з низьким її рівнем в експериментальній групі. У той же час, у рівнях патріотичної вихованості у дітей контрольної групи відбулися незначні зміни, які пояснюються відстороненістю дітей від проведення елементів дитячого краєзнавства як стрункої та виваженої системи роботи.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження показало, що розв'язувана нами проблема є актуальною і важливою для розвитку педагогічної науки і практики. Відповідно до поставлених завдань ми дійшли таких висновків:

За першим завданням нами визначено основні теоретичні підходи до патріотичного виховання, на основі чого було обґрунтовано ряд опорних понять, якими є: патріотизм, патріотичне виховання, національне виховання, громадянське виховання, національно-патріотичне виховання, національна свідомість. З'ясовано, що патріотичне виховання є особливою сферою духовного життя людей, яке базується на любові до своєї родини, краю та Батьківщини. В основі патріотичного виховання лежить національне виховання, яке ґрунтується на визнанні особистістю своєї нації, свого народу. До такої роботи діти залучаються з раннього віку, у тому числі – за проведення народознавчої роботи.

Також нами було уточнено поняття *«патріотичне виховання старших дошкільників засобами художнього краєзнавства»*. Воно визначається як процес формування у дітей інтересу до історії своєї сім'ї, історії міста (села), до народної культури, природи рідного краю; почуття причетності до них; спільна емоційно-чуттєва діяльність дітей і дорослих; тісний контакт вихователів з батьками, працівниками музеїв, бібліотеками, створення національно-патріотичного середовища в дошкільному закладі та в родині, що визначається через задіювання відповідних форм художньо-краєзнавчої роботи тощо.

З'ясовано, що період старшого дошкільного дитинства визначає свої особливості щодо організації роботи з патріотичного виховання дітей, у тому числі – за включення їх у різні види краєзнавчої роботи. Старший дошкільний вік є найсприятливішим для усвідомленого опанування дитиною різноманітних аспектів етнокультури рідного краю. У цьому віці виникають реальні можливості для опосередкованого засвоєння дітьми знань, які

виходять за межі їхнього життєвого досвіду та безпосереднього сприймання, є віддаленими в просторі та часі. Високий рівень пізнавальної активності, емоційна чутливість, діяльнісна налаштованість є провідною передумовою активного прилучення дітей старшого дошкільного віку до елементів культури та історії рідного народу, які можуть засвоюватися дітьми, у тому числі, за використання доцільних форм художнього краєзнавства.

За другим завданням нами розглянуто сутність художнього краєзнавства як особливого механізму виховної роботи в навчальних закладах (загальної та додаткової освіти), який здатний забезпечувати не тільки предметний, але й духовний потенціал різних видів художньо-краєзнавчої діяльності. Джерелами краєзнавства є: краєзнавча бібліографія; картографічні джерела (архіви музеїв, державні архіви); усні джерела; офіційні джерела; статистичні джерела; спостереження; друковані джерела; пам'ятки історії та культури. Існує кілька видів краєзнавства: туристичне, історичне, географічне, архітектурне, художнє, фольклорно-етнографічне тощо. Основою художнього краєзнавства є вивчення рідного краю. Художнє краєзнавство має наступну структуру: мистецтво – професійне, народне, дитяче та сучасне, представлене відповідними творами; природа та історія рідного краю; особистості митців; пам'ятні місця рідного краю тощо.

За третім завданням у межах експериментальної частини дослідження нами з'ясовано стан патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства. Уточнено структуру розвиненості патріотичних почуттів у старших дошкільників у зазначеному процесі: когнітивний, мотиваційний та практичний компоненти та їх критерії: інформаційно-змістовий, емоційно-ціннісний та діяльнісно-творчий з відповідними показниками.

З метою вивчення дійсного стану патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства було проведено констатувальне дослідження, в ході якого було використано ряд діагностичних методик у напрямі роботи зі старшими дошкільниками,

педагогічними працівниками закладу.

Аналіз стану практики дитячого садка виявив, що робота з патріотичного виховання дітей технологіями художнього краєзнавства, в цілому, знаходиться на недостатньому рівні. Чинниками, які вплинули на даний процес, слід назвати: слабку організаційно-методичну базу щодо повномірної та ефективної його організації; невмотивованість педагогів на використання технології дитячого художнього краєзнавства; обмеженість форм краєзнавства (як прямого, так і опосередкованого). Більшою мірою використовується такий напрям роботи, як відвідування музеїв та інших об'єктів культури та історії за заздалегідь складеною програмою. Робота з художнього краєзнавства, яка проводиться у даному ЗДО, має безсистемний й дещо застарілий підходи, який не визначається як технологічний.

Заклад дошкільної освіти має гарне територіальне розташування в центрі міста, проте не повною мірою використовує ці переваги в організації краєзнавчої роботи. Переважно це відбувається через перезаповнення організації життєдіяльності дітей різноманітними формами роботи, які можна було б проводити в більш холодну пору року.

На основі визначених компонентів вихованості основ патріотизму засобами художнього краєзнавства були схарактеризовані три його рівні відносно старших дошкільників: достатній, задовільний та низький.

За четвертим завданням теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічної технології виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку (на основі художнього краєзнавства). Педагогічними умовами було визначено:

- 1) використання у роботі з дошкільниками форм прямого та опосередкованого художнього краєзнавства;
- 2) опору на потенціал музейного середовища як елементу краєзнавства;
- 3) формування у дітей шанобливого ставлення до минулого свого краю як підґрунтя патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, набутого у процесі художнього краєзнавства.

Експериментальна робота на формувальному етапі базувалася на запровадженні педагогічної технології короткотривалого психолого-педагогічного проекту (типу П-3), який передбачав три взаємопов'язані етапи, які реалізувалися у різних формах роботи безпосереднього та опосередкованого краєзнавства.

До участі в нашій експериментальній програмі, з урахуванням туристично-краєзнавчої специфіки роботи (вона заснована на елементах піших переходів, екскурсій, міні-мандрівок рідним містом), були запрошені батьки старших дошкільників, інструктор з фізичної культури та вихователі садочка.

Перший, ознайомчий етап, розв'язував завдання стосовно поглиблення та розширення знань дітей про рідне місто, його історію та культуру. На цьому етапі ми знайомили дітей із засадами краєзнавства – як вивчати свій край, де зберігаються дані про його минуле та сьогодення. Також ми ознайомлювали дітей із правилами перебування у різних закладах та місцях, пов'язаних із краєзнавчою роботою (музей, художній відділ міського музею, парк, Картинна Галерея тощо). На другому, мотиваційному етапі, було поставлено за мету підвищити інтерес дітей до вивчення рідного міста з тим, щоб мотивувати їх на краєзнавчу роботу; посилювати ефективність виховання патріотичних почуттів. На третьому, практичному етапі, було визначено за мету реалізацію засвоєних дітьми практичних основ художньо-краєзнавчої роботи; розвиток творчого потенціалу дитини та потребу до самовираження власного національного образу та виявлення патріотичних почуттів у процесі художньо-продуктивної діяльності.

У результаті проведеної формувальної роботи відбулися якісні та кількісні зміни в рівнях сформованості патріотизму у дітей: для експериментальної групи: високий рівень складає 25% (до експерименту – 10%), середній рівень – 45% (до експерименту – 32%), до низького рівня було віднесено 30% (до експерименту – 58%). Аналіз отриманих результатів зафіксував зростання кількості дітей із високим та середнім рівнем вихованості патріотизму за

використання художнього краєзнавства та зменшення кількості вихованців з низьким її рівнем в експериментальній групі. У той же час, у рівнях патріотичної вихованості у дітей контрольної групи відбулися незначні зміни: середній – 50% (до експерименту – 40%), низький – 25% (до експерименту – 35%).

Проведене нами три етапне дослідження не визначається як завершене, зважаючи на глибину обраної проблеми. Наші подальші дослідження будуть пов'язані із розробкою методичного забезпечення технології виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку в процесі художнього краєзнавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анікіна Т. О. Патріотичне виховання майбутніх учителів музики засобами художнього краєзнавства : автореф дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки»; Інст-т педагогіки АПН України. Київ, 1993. 29 с.
2. Бердяев Н. А. Философия, творчество, культура и искусство. Москва: Наука, 1965. 323 с.
3. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа українських Карпат: наук.-метод. журнал.* 2015. № 12-13. С. 26–37.
4. Бех І. Д. Виховуємо патріотизм як почуття і цінність. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2016. № 6. С. 4–8.
5. Бех І. Патріотизм має бути дієвим: сучасний підхід до патріотичного виховання. *Дошкільне виховання.* 2016. № 8. С. 2–4.
6. Беленька Г. Місце музейної педагогіки в освітньому процесі сучасного дошкільного навчального закладу. *Збірник наукових прац. Вип. 18 (№1).* 2015. С. 396-400.
7. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры. Москва: Политиздат, 1991. – 412 с.
8. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі. К.: Вища школа, 2004. 407 с.
9. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2008. 408 с.
10. Богуш А. Національно-патріотичне виховання в українському дитячому садку : концепція Софії Русової та сьогодення. *Дошкільне виховання.* 2016. № 2. С. 2-6.
11. Бондаренко Н. Б. Формування духовних цінностей у старших дошкільників засобами регіональної історико-культурної спадщини :

- дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання».
Луганськ, 2007. 239 с.
12. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість у громадському становленні особистості. Київ: СКО «Беркут», 2002. 64 с.
 13. Братанова Л., Ніжнік О. Екологічний проект «Станьмо миром за природу». *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. №10. С. 23-27.
 14. Бромлей Ю. В. Этнос и этнография. Москва: Наука, 1983. – 272 с.
 15. Василевська Л. С. Методичні рекомендації щодо організації туристично-краєзнавчої роботи з дошкільниками. Ніжин, 2015. 8 с.
 16. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібн. для студентів вищих навчальних закладів / О. І. Вишневський. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.
 17. Газіна І. О. Формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» ; Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 20 с.
 18. Ганник Н. Виховуємо патріотів. *Палітра педагога*. 2009. № 4. С. 6-7.
 19. Гершунский Б. С. Менталитет и образование. Москва: Флинта, МПСИ, 1996. 140 с.
 20. Главацька Ю. В. Малюк у світі музею. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. № 4. С. 33-34.
 21. Гнатенко П. И. Национальная психология. Днепропетровск: ДГУ, 2000. – 213 с.
 22. Гончаренко С. Український педагогічний словник / відповід. ред. С. Гончаренко. К.: Либідь, 1997. 376 с.
 23. Грабарєва О. А., Кугуєнко Н. Ф. Народна пісенна творчість у вихованні національної свідомості дошкільників. Парціальна програма. Харків: Вид-во «Ранок», 2014. 192 с.
 24. Гримич М. І. Два виміри національного характеру. *Наука і суспільство*.

1991. № 8. С. 27-31.
25. Гуревич П. С. Философия культуры. Москва: Политиздат, 1994. 536 с.
26. Гурковська Т. Середовище і розвиток дитини. *Дитячий садок*. 2004. №1 (січень). С. 6–7.
27. Даринский А. В. Краеведение. Москва: Просвещение, 1987. 146 с.
28. Денисюк О. М. Формування уявлень у дітей старшого дошкільного віку про історію України. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». К., 2000. 20 с.
29. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні: Електронний ресурс. Режим доступу: <http://osvita.kr-admin.gov.ua> – Назва з екрану.
30. Дитина. Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огневюк ; авткол. : Г. В. Беленька та ін. ; наук. ред. Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
31. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посібн. Київ, 2004. — 351 с.
32. Дронова О. О. Педагогічна технологія формування національного типу особистості в старшому дошкільному віці засобами народного мистецтва. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : Зб. наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 1 (44), 2011. С. 21-25.
33. Енциклопедія етнокультурознавства: Понятійно-термінологічний інструментарій, концептуальні підходи / Ю. І. Римаренко, В. Г. Чернець та ін. / За ред. Ю. І. Римаренка. Київ: ДАКККіМ, 2001. Ч. 1: Особа, нація, культура. Кн. 2. “Е – Н”. 522 с.
34. Зязюн І. Гуманістична стратегія теорії і практики навчального процесу. *Рідна школа*. 2000. №8. С.10.
35. Інструктивно-методичні рекомендації МОН України «Про

- організацію національно-патріотичного виховання у ДНЗ» (від 25.07.2016 р.) Електронний ресурс :
- Режим доступу : osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154 – назва з екрану.
36. Історико-краєзнавча робота з дітьми дошкільного віку : матеріали міського семінару-практикуму. *Дитячий садок*. 2009. №15. 18 с.
37. Калуська Л. В. Ознайомлення дошкільників із народними звичаями та обрядами : метод. посібник для пед. працівників дошк. закладів. Івано-Франківськ, 1993. 64 с.
38. Канюк І. Міні-музеї у дитячому садку. *Палітра педагога*. 2009. № 5. С. 6.
39. Каплуновська О. Орієнтири патріотичного виховання: особливості організації роботи з дошкільнятами. *Дошкільне виховання*. 2015. № 8. С. 8-11.
40. Каплуновська О. Розкриття інноваційного потенціалу педагогів засобами педагогічного проектування. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. №7. С. 10-19.
41. Каплуновська О. Україна – моя Батьківщина. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / О. М. Каплуновська та ін.; за наук. ред.. О. Д. Райпольської. – Тернопіль : Мандрівець, 2016. 72 с.
42. Качур М. М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства: автореф. дис ... канд. пед. наук : спец.: 13.00.07 «Теорія і методика виховання»; Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2010. 20 с.
43. Кисіль Н. В. Школа маленьких патріотів. Проект освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Харків: Видавництво «Основа», 2016. 221 с. (Серія «ДНЗ. Вихователю»).
44. Кіндрат В. К. Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. : 13.00.01 «Теорія і історія педагогіки»; Інститут

- педагогіки АПН України. Київ, 1998. 19 с.
45. Козаченко Л., Клименко Ж. Формування національної свідомості дошкільників засобами музейної педагогіки. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. №4. С. 11-16.
46. Кокуева Л. В. Воспитание патриотизма у детей старшего дошкольного возраста: дисс ... канд. пед. наук : спец.: 13.00.01, 13.00.07 «Общая педагогика и история педагогики», «Теория и методика дошкольного образования»; Ярославльскй государственный университет. Ярославль, 2002. 228 с.
47. Кон И. С. Психология предрассудка. *Новый мир*. 1969. № 9. С. 186–193.
48. Кондратенко Р. В. Виховання креативної особистості дошкільника засобами музейної педагогіки. *Горизонты образования*. 2012. №3 (36). С. 33-36.
49. Кононенко О. В. Музейне освітнє середовище як джерело духовного розвитку дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. № 4. С. 27-32.
50. Концепція національного виховання. *Рідна школа*. 1995. № 6. С. 18-25.
51. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. – Електронний ресурс:
Режим доступу: <http://osvita.kr-admin.gov.ua> – Назва з екрану.
52. Костянтинова О., Харитонович О. Розвивальне середовище групових приміщень: структура і зміст. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. №10. С. 64-72.
53. Кривда В., Новицька Л., Василенко І. Методичний супровід з креативного розвитку дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. №7. С. 38-43.
54. Лаппо В. В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського етнорегіону) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. : 13.00.08. «Дошкільна педагогіка»; Інститут проблем виховання АПН

- України. Київ, 2008. 20 с.
55. Лисенко Н. Повернімось до джерел духовності. *Дошкільне виховання*. 2004. №4. С. 5–6.
 56. Лихачов Б. Т. Педагогика. Курс лекцій : уч. пособие для студ. вузов. Москва: Юрайт, 1999. 464 с.
 57. Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент у середній школі. П. Лосюк. Снятин, 2007. 160 с.
 58. Лотман Ю. М. Статті о семиотике культуры и искусства. Ю. М. Лотман. СПб.: Академпроект, 2002. 536 с.
 59. Любарова В. Музейна педагогіка. *Дошкільне виховання*. 2009. № 5. С. 2-6.
 60. Матвієнко С. І. Використання регіонального музично-виховного досвіду в структурі підготовки майбутнього фахівця дошкільної освіти. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2007. №4. С. 6.
 61. Матвієнко-Гарнага Ф. Краєзнавство і краєзнавча робота. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2008. №40. С. 2-3.
 62. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посібник. 2-е вид. Київ, 1999. 350 с.
 63. Організація проектної діяльності в дошкільному закладі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. №10. С. 27-28.
 64. Патриотическое воспитание дошкольников средствами краеведо-туристической работы : учпособ. / Под ред. А. А. Остапца, Г. Н. Абросимовой, М. Е. Трубачевой. Москва: АРКТИ, 2003. 176 с.
 65. Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 514 с.
 66. Пехота О. М., Прасол Н. О. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій в умовах інтеграції у світовий освітній простір. Електронний ресурс:
Режим доступу / irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin– Назва з екрану.
 67. Подназін С. І. Особистісно-орієнтований освітній процес. Принципи

- технології. *Педагогіка і психологія. Вісник Академії педагогічних наук України*. 1997. № 2. С. 37-42.
68. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посібн. для студентів вищ. навч. закладів. Київ: «Академвидав», 2006. 456 с.
Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» : у 2 ч. упоряд. О. Л. Кононко. Київ: МЦФЕР-Україна, 2014. Ч. II. – 2014. – 300 с.
69. Русова С. Соціальний інстинкт/ С. Русова // *Вибр.пед.тв. у 2 кн. / За ред. Є. І. Коваленко*. 1997. Київ: Либідь. 272с.
Кн.1. / За ред. Є. І. Коваленко. Київ: Либідь.С. 205-206.
- 70.Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. М.: Народное образование, 1998. 256 с.
- 71.Соловей М. В. Краєзнавчо-пошукова робота учнів у загальноосвітніх школах України (1950-2000 рр.): автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»; Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2000.21 с.
- 72.Сухомлинська О. В. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Дошкільне виховання*. 2003. №2. С. 3-8.
73. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // *Вибр. твори : У 5-ти т. – Київ: Радянська школа, 1980.*
Т. 3. Київ: Радянська школа, 1980. С. 327-337.
- 74.Тихонова А.Ю. Воспитание интереса к региональной культуре у детей старшего дошкольного возраста (на материале художественных ремесел). дис...канд.пед. наук: 13.00.08. Ульяновск, 2006. 189с.
- 75.Тімець О. В. Краєзнавство і туризм. Київ: Знання, 1999. 120 с.
- 76.Токаренко Н. Проектна діяльність з дітьми старшого дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. №10. С. 11-18.
77. Торхова А. В. Художественное краеведение в воспитании школьников: пособ. для учит. Минск, 2000. 126 с.
78. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні (уривки)

- / Мельничук О. С. Історія педагогіки України навч. посібн. – Кіровоград, КДПУ ім. В. К. Винниченка, 1998. 169 с.
79. Фок С. Краєзнавство в системі народної освіти. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2001. №13. С. 7–8.
80. Фоменко А. А. Воспитание духовных ценностей подростков средствами художественного краеведения : автореф. дисс ... канд. пед. наук: спец.: 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания»; Витебский государственный университет имени П. М. Машерова. Витебск, 2012. 22 с.
81. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. / від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко; За заг. ред. З. Н. Борисової. Київ: Вища школа, 2004. 511 с.
82. Цина В. І. Технологічне забезпечення формування особистісно професійної зрілості майбутнього педагога. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2015. Вип. 51. С. 301-306.
83. Чорна К. Суть патріотизму і його виховання в сучасних умовах. *Виховання в сучасному освітньому просторі*. Київ-Умань, 1997. С. 74-78.
84. Шаповал Л. Формування національної свідомості дошкільників засобами музейної педагогіки. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. № 4. С. 11.
85. Якименко С. І. Формування світогляду у старших дошкільників та молодших школярів в освітньо-інтегрованому середовищі: теорія та практика. Монографія. Київ. Видавничий дім «Слово», 2017. 640 с.